

MIRACLE

MODELS OF INTEGRATION THROUGH RELIGION, ACTIVATION, CULTURAL LEARNING AND EXCHANGE

Rekommendationer för invandrares
delaktighet i kyrkor

red. Olivia Bertelli & Doris Peschke
Churches' Commission for Migrants in Europe

Projektet **MIRACLE** – *“Models of Integration through Religion, Activation, Cultural Learning and Exchange”* finansieras av Europakommissionen och Evangeliska kyrkan i Tyskland (EKD) och koordineras av CCME.

CCME – Churches’ Commission for Migrants in Europe är ett ekumeniskt organ som arbetar med migration och integration, asylfrågor och flyktingar samt mot rasism och diskriminering i Europa. Medlemmar är anglikanska, ortodoxa och protestantiska kyrkor och kristna råd samt kyrkorelaterade organ över hela Europa. CCME har formellt samarbete med Europeiska kyrkokonferensen och Kyrkornas Världsråd.

Översättning till svenska: Sara Johansson

Churches’ Commission for Migrants in Europe (CCME)

Rue Joseph II 174

B-1000 Brussels

Tel. +32 (0)2 234 68 00

Fax +32 (0)2 231 14 13

E-mail info@ccme.be

Bryssel, juni 2010

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	4
Inledning	6
Olivia Bertelli	
Invandrares integration och delaktighet i kyrkor	9
Olivia Bertelli	
Integration och delaktighet	9
Invandrarkyrkor och traditionella kyrkor	11
Majoritets- och minoritetskyrkor	13
Inblickar i invandrares erfarenheter av delaktighet i kyrkor i Europa	15
Alessia Passarelli	
Utveckling av praktiska redskap för att arbeta med integration och delaktighet i kyrkor	200
Olivia Bertelli	
Introduktion till WinAct och MOD-träning	20
Introduktion till Win-Act MIRACLE	21
Framgångsrika övningar	23
Feedback från deltagare	25
Tio rekommendationer för att främja integrations - och delaktighetsprocesser i kyrkor	27
Suggested readings and materials	46

“... många tror att Gud skiljde språken åt för att straffa människorna, men det är precis tvärtom. Han såg att likhet gjorde dem högfärdiga och vana vid överdrivna och meningslösa aktiviteter. Därför insåg Han att mänskligheten behövde bot och gav oss gåvan olikhet [...] Därför finns det inget behov av en nedlåtande och skrytsam tolerans, en sådan som kommer från de mäktiga, utan hellre en tolerans som kommer ur erfarenhet, levd dag efter dag, i medvetenhet om att ifall den bleknar bort så skulle huset rasa och vi stå utan skydd.”

Wu Ming, *Altai*, Torino, Einaudi 2009

FÖRORD

Invandrades integration i europeiska samhällen och deras delaktighet är ämne för allmän debatt och för ett stort antal studier och aktiviteter. Men vad har kyrkor att göra med integrationsfrågor?

MIRACLE – *“Models of Integration through Religion, Activation, Cultural Learning and Exchange”* är ett projekt som är delfinansierat av Europakommissionen och har koordinerats av CCME under de senaste 18 månaderna. Projektet baserades på resultat från ett annat EU-finansierat projekt: POLITIS forskningsprojekt, vilket studerade “nya medborgares aktiva deltagande”. En slutsats där är att invandrare aktiverar sig i både “mainstream”-föreningar och etniska föreningar om de ges möjlighet till det och om hinder – ibland omedvetna sådana – kan övervinnas.

I många europeiska länder är kyrkor “mainstream”-organisationer. Det finns majoritetskyrkor, som räknar huvuddelen av medborgarna som sina medlemmar och minoritetskyrkor med en lång historia i de europeiska länderna. Det finns också nya minoritetskyrkor, ibland knutna till ett majoritetssamfund i ett annat land, ibland oberoende. Kyrkor från alla samfund delar dock den bibliska övertygelsen att varje människa är skapad till Guds avbild, och därför måste människans värde värnas. Kyrkor hjälper migranter och flyktingar på många olika sätt. Men är kyrkor en plats för integration? Spelar religion en roll i integrationsprocesser?

MIRACLE-projektet, vilket dock inte på något sätt är ett empiriskt forskningsprojekt, har undersökt olika sammanhang och har frågat invandrare om deras åsikter. Intervjuerna med invandrare aktiva i olika kyrkomiljöer har bekräftat vad andra studier tidigare visat, att en del invandrare är aktiva både i en etniskt uppbyggd invandrarkyrka och i en traditionell inhemsk kyrka. De vill både vara del av sitt nya hemland och be och fira gudstjänst på sitt eget språk. För många invandrare innebär detta inte någon motsättning utan fungerar bra ihop. För flertalet infödda i landet är detta dock en ny situation. På många platser i Europa kämpar församlingar för att bli broar och att skapa förståelse mellan människor, men det finns samtidigt många församlingar och kristna som inte har någon

erfarenhet av att möta nya personer från andra länder och kulturer.

Baserat på ovanstående erfarenheter samt på utbildningsmoduler utformade i ytterligare ett annat EU-finansierat projekt: "*Grundtvig training modules for political parties and trade unions*", så har utbildningsmoduler för kyrkor utformats och utprovats genom workshops i olika länder och miljöer. Modulerna, som innehåller övningar på ett antal olika teman, är ett användbart verktyg: de kan bidra till att sätta igång tänkandet kring hur församlingar och kyrkor mer aktivt kan välkomna personer från olika bakgrunder och därmed utveckla relationerna. Detta är grunden för alla integrationsprocesser – att det blir en sant dubbelriktad process som engagerar invandrare och infödda invånare eller bofasta medborgare på ett jämbördigt sätt.

CCME är tacksam till projektpartnererna för deras bidrag: Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, *Protestant Mission Service* i Frankrike, Evangeliska kyrkan i Tyskland, Federationen av protestantiska kyrkor i Italien, *Samen Kerk* i Nederländerna samt Svenska kyrkan, och till Europakommissionen för finansiering genom INTI-programmet. Olivia Bertelli har koordinerat projektets olika evenemang och workshops, och tillsammans med Beatrix Bauer anpassat utbildningsmodulerna till de olika kyrkomiljöerna. Marja-Liisa Lahia kompletterade med erfarenhet av "cultural mediation". Norbert Cyrus bidrog med erfarenhet från POLITIS och Grundtvig-projekten, och hjälpte till med utbildningen av intervjuare från de olika länderna. Alessia Passarelli koordinerade och analyserade intervjuerna med invandrare aktiva i olika kyrkor. Vi vill uttrycka vårt tack för dessa bidrag. Tillsammans med projektdeltagarnas aktiva engagemang har det lett till ett lyckat projekt som starkt bekräftar vår tes att det är väl värt mödan att uppnå aktivt deltagande hos både invandrare och infödda invånare och att kyrkor verkligen kan vara en plats för lyckade integrationsprocesser genom att bygga stabila relationer och broar mellan människor.

Doris Peschke
Generalsekreterare, CCME

INLEDNING

Migration är idag en stor utmaning för europeiska samhällen, och också för kyrkor i Europa. Regeringar startar olika program, men hur hanterar kyrkor detta? Hur ser situationen ut för invandrare i lokala kyrkor? Är invandrare aktiva deltagare och har de ansvarspositioner i europeiska kyrkor?

Integration är en dubbelriktad process som kräver ömsesidiga och lika stora ansträngningar av såväl invandrare som värdsamhälle. Det är allmänt känt att kulturellt utbyte och lärande är hörnstenar i integrationsprocessen. På detta sätt spelar religion och tro en fundamental roll som faktorer som rör personens identitet, och som anknytningspunkt mellan individer och samhällen, mellan invandrade och infödda. Dialog mellan inhemska grupperingar och kontexter och invandrarkontexter får allt mer uppmärksamhet och stöd eftersom de också utgör en grund för ömsesidig förståelse och samarbete. Politiska partier, fackföreningar och ideella organisationer startar interkulturella initiativ som värdesätter mångfald. Även kyrkor i Europa är involverade, inte bara i interreligiös dialog utan också i ekumeniska samtal mellan inhemska kyrkor och invandrarkyrkor. Tusentals personer från hela världen berikar det andliga livet i Europa genom att aktivt delta europeiska kyrkors gudstjänstliv och beslutsfattande församlingar. I detta sammanhang kan kyrkor ses som broar mellan invandrare och lokalsamhällen.

Denna handbok är tänkt att vara ett praktiskt redskap för alla de kyrkor och kyrkorelaterade organisationer som arbetar med interkulturella frågor. Att arbeta med integration och aktivt deltagande i kyrkor är en utmanande process och dynamiken och resultatet beror på den lokala kontexten. I majoritetskyrkor ser processen ofta annorlunda ut än i minoritetskyrkor, och kräver alltså andra lösningar och angreppssätt. Att ta upp frågor om aktivt deltagande och delaktighet i invandrarkyrkor sätter på liknande sätt ljuset på specifika frågor som behöver bearbetas.

Detta projekt har dragit nytta av resultat från det EU-finansierade forskningsprojektet POLITIS – en undersökning av nya medborgares aktiva deltagande, genomfört under åren 2004-2007. MIRACLE-projektets syfte har varit att förstå om och hur kyrkor är en öppen och välkomnande arena för invandrade, samt hur relationerna mellan inhemska kyrkor och invandrarkyrkor kan utvecklas och förbättras i ekumenisk dialog.

MIRACLE-projektet startade i december 2008, och har fokuserat på invandrades delaktighet och aktivering inom kyrkor i flera europeiska länder. Projektet har samfinansierats av Europakommissionens integrationsfond "Community Action 2007" och Evangeliska kyrkan i Tyskland (EKD). De partners som har samarbetat i MIRACLE-projektet är:

- CCME – *Churches' Commission for Migrants in Europe*

- Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland
- DEFAP – *Protestant Mission Service* i Frankrike
- EKD – Evangeliska kyrkan i Tyskland
- FCEI – Federation av protestantiska kyrkor i Italien
- SKIN – *Samen Kerk/ Church Together* i Nederländerna
- Svenska kyrkan

Baserat på metoden använd i POLITIS forskningsprojekt så har kyrkoaktiva invandrare – medlemmar i traditionella inhemska kyrkor eller i invandrarkyrkor – intervjuats i projektpartnerens länder. Trots att projektet inte har haft resurser för att genomföra en sådan omfattande forskning som POLITIS-projektet, så ger analysen av intervjuerna ändå mycket relevanta insikter i aktiverings- och delaktighetsprocesser i kyrkor runt om Europa.

Sju workshops har arrangerats i projektländerna. De fokuserade på integrationsprocessen och på invandrades delaktighet i inhemska kyrkor, samt på relationer mellan invandrarkyrkor och traditionella inhemska kyrkor. Under dessa workshops eller kurser har såväl MOD-pedagogik som metoden WinAct-MIRACLE¹ använts för att:

- förstå invandrades aktivering och delaktighet i kyrkor och i samhället i stort, genom att titta på rollen som religiösa gemenskaper spelar i integrationsprocessen för troende invandrare
- främja reflektion kring invandrarkyrkors roll och delaktighet i det ekumeniska landskapet samt vilka nya vägar som deras bidrag möjliggör

Under diskussioner, genom bidrag och observationer som gjorts av alla de personer som med hängivenhet och intresse deltagit i MIRACLE-kurserna har många goda exempel på delaktighet och integration i olika kyrkosammanhang blivit synliga.

Det som framkommit i övningar under de workshops som organiserats över hela Europa, det som framkommit bland åsikterna hos de intervjuade invandrarna samt i bidragen från alla personer involverade i detta projekt utgör kärnan i denna publikation. Baserat på dessa erfarenheter har några rekommendationer utformats för att underlätta förståelse och främja integration och invandrades delaktighet, och för att gå ett steg framåt i arbetet att "förenas i mångfalden"². Det europeiska MIRACLE-projektet

1 WinAct-MIRACLE metoden har testats och lärts ut på sju olika utbildningar, vilka samlade deltagare på nationell nivå (i Finland, Nederländerna, Tyskland samt två omgångar i Italien) och europeisk nivå (i Sverige och Frankrike). Allt som allt har mer än 150 personer deltagit i dessa kurser och delat erfarenheter om integration och delaktighet samt exempel på metoder som använts av kyrkor på lokal och nationell nivå.

2 EU har antagit "*United in Diversity*" - "Förenade i mångfalden" som sitt motto. CCME har

lyckades knyta samman lokala och nationella erfarenheter, projekt och initiativ och att samla in information, undersöka och analysera den, och på så sätt skapa ett betydelsefullt nätverk av personer och kunskap.

Under projektets slutkonferens i maj 2010 uttryckte deltagarna sin uppskattning över projektet och sitt behov av europeiskt utbyte av det slag som CCME möjliggjort genom projektet. Om integration verkligen ska vara en dubbelriktad process så är det minst lika avgörande att fortsätta avsätta tid och resurser för att skapa sådana processer som att arbeta med medvetandegörande och utbildning.

"Uniting in Diversity" som ett av sina arbetsområden, vilket textförfattaren återkommande refererar till. (Övers. amn.)

INVANDRARES INTEGRATION OCH DELAKTIGHET I KYRKOR

Olivia Bertelli

Denna handbok är avsedd att vara ett praktiskt redskap för kyrkor som arbetar med interkulturella frågor. Den vill främja integrationsprocessen och aktivt deltagande i kyrkor och församlingar. Den är slutprodukten av MIRACLE-projektet som har arbetat med två huvudfrågor:

- integration och delaktighet inom kyrkor
- integration och delaktighet genom ekumeniska relationer

Denna handbok behandlar främst den första punkten: den innehåller rekommendationer för att starta en process av ömsesidigt utbyte, kulturellt lärande, konflikthantering, dubbelriktad integration och aktivt deltagande. Att fokus ligger på den första frågan beror på att i den information som samlats in genom MIRACLE-projektet, i en serie av workshops och genom intervjuer, så har frågan om delaktighet främst – men inte enbart – behandlats med avseende på situationen inom traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.

Så som POLITIS-projektet visat så spelar situationen i det land man bor i stor roll för nyanländas integrationsprocess. På samma sätt varierar även situationen för nyanlända inom kyrkan, beroende på storlek, samfund och speciellt kyrkans roll i ett land. Detta projekt kunde endast undersöka situationen i sex länder och har försökt att identifiera kärnfrågor vilka bildar ramen för denna handbok:

- integration och delaktighet
- invandrarkyrkor och traditionella inhemska kyrkor
- majoritets- och minoritetskyrkor

INTEGRATION OCH DELAKTIGHET

Den definition som Europakommissionen³ ger av integration lyder: "integration är en dynamisk dubbelriktad process med ömsesidigt tillmötesgående mellan alla invandrare och invånare i medlemsstaterna". Det är en process som knyter samman individer och samhällen och som involverar de deltagande på samma nivå. Den kräver ömsesidiga ansträngningar från alla som deltar: den inbjuder dem att dela sina kunskaper, kulturer, historia, identiteter och öppnar upp för en process som kan leda till förändring för alla inblandade. Integration kan ses som en bro

3 KOM(2005) 389 slutlig "En gemensam agenda för integration – En ram för integration av tredjelandsmedborgare inom Europeiska unionen".
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0389:SV:NOT>

som byggs tillsammans av invandrade och invånare i medlemsstaterna. De startar från två skilda utgångspunkter och arbetar tillsammans för att bygga en ny gemenskap bestående av de stenar som var och en har valt. Om vi betraktar stenarna som de frågor som är aktuella i integrationsprocessen så kan vi föreställa oss att alla kommer att ha olika preferenser vid valet av stenar för att bygga bron.

Det första kravet för integration är respekten för invandrares, flyktingars och asylsökandes mänskliga rättigheter⁴. Ett tryggt uppehållstillstånd, lika tillgång till hälsovård, utbildning, social service, förvärvande av civila och politiska rättigheter, rösträtt och valbarhet är viktiga för allas deltagande i samhället. Vidare behöver integrationsprocessen påbörjas så snart som invandraren, flyktingen, den asylsökande eller den skyddsbehövande samt deras familjemedlemmar anländer till en europeisk medlemsstat. Det är viktigt att ge dem tillgång till en adekvat bostad, språkundervisning och samhällsorientering och att kartlägga yrkesfärdigheter samt validera akademiska meriter. Integrationspolitiken ska trygga säkerheten för de som invandrat och för lokalsamhället genom att förse de som invandrat med utrymme och möjligheter att utveckla en god levnadsstandard och därigenom minska risken för att man bygger upp informella strukturer. Situationen varierar, i vissa länder står staten helt och hållet för sjukvård och utbildning, i andra länder betalar individen själv. För integration är dock principen om jämlikhet grundläggande och rättigheter och tjänster måste vara tillgängliga både för invandrade och infödda om man vill bygga ett gemensamt samhälle.

Ett annat viktigt villkor för integration är utvecklandet av ett välkomnande och inkluderande samhälle⁵. Integration är inte en linjär och homogen process utan är multidimensionell eftersom den relaterar till olika aktörer och områden i livet (ett slags spindelväv av processer). Integrationsfrågor penetrerar och konkretiseras på flera olika områden; från skolor till arbetsplatser, från bostäder till politiska partier och fackföreningar, från kyrkor till ideella föreningar, från formella till informella nätverk. Deltagare i en MIRACLE-workshop i Italien definierade integration som:

-
- 4 Sociala rättigheter och migrationsrättigheter skall också respekteras, och CCME är av uppfattningen att FN:s "*International Convention on the protection of the rights of all migrant workers and of the members of their families*" skall användas som referenspunkt.
 - 5 Källa: "*Joint comments on the Commission Communication presenting A Common Agenda for Integration Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union*", COM (2005) 389 final", CCME and 5 Christian partner organisations, April 2006,
http://www.ccme.be/fileadmin/filer/ccme/70_DOWNLOADS/95_ARCHIVE/2006/2006-04-18_Chr_Com_-_Integration_Framework_for_the_Integration_of_Third-Country_Nationals_in_the_EU.pdf
ECRE "*Towards the integration of Refugees in Europe*" July 2005.
<http://www.ecre.org/files/Integ.pdf>

"Göra så att alla deltar, undvika murar"

"Göra så att 'främlingen' känner sig mindre 'främmande'"

"Att erkänna den andre för vad han/hon är utan att se honom/henne som identisk med mig själv"

"Det är en process som aldrig slutar, där vi försöker att nå en nivå av erkännande och uppskattning av de andras kultur"

"Möte mellan olika kulturer där människor klarar av att ta ett steg tillbaka och tillsammans skapa något nytt"

Integration är tätt sammanbundet med begreppen delaktighet och aktivt deltagande. I denna handbok betyder delaktighet inte enbart att delta genom att vara medlem i en kyrka eller att delta genom att vara församlingsledare. Det handlar istället om att vara inblandad i olika aktiviteter och frågor på ett omfattande och kontinuerligt sätt, att ha förmågan att ta initiativ och förändra de egna personliga villkoren, sin egen position och existens – inte nödvändigtvis genom att inta en ledarroll. Några definitioner av delaktighet från deltagare i den franska workshopen var:

"Positivt engagemang och handlingsberedskap i alla situationer; att se och göra, lyssna och dela, ge och ta"

"Att tillsammans möta utmaningarna av gemensamt kristet vittnesbörd"

"Det betyder att delta i samma projekt (eller uppdrag/mission) med en vilja att lära av varandra och att acceptera varandra som jämlikar"

"Delaktighet är när alla medlemmar kan/får bidra; att dela förmågor och erfarenheter"

Förståelsen av vad delaktighet är byggdes i MIRACLE-projektet upp bland annat genom kvalitativa intervjuer med personer som invandrat och som är aktivt involverade i antingen traditionella inhemska kyrkor eller invandrarkyrkor. Genom övningarna har praktiska förslag för aktivt deltagande framkommit, vilka också behandlar strukturer och attityder som motverkar delaktighet.

INVANDRARKYRKOR OCH TRADITIONELLA KYRKOR

Hur man ska definiera invandrarkyrkor respektive traditionella inhemska kyrkor är omdebatterat. Den enklaste och bredaste definitionen av invandrarkyrkor anger att "invandrarkyrkor är de kyrkor, etniska eller internationella, som bildats av invandrare⁶ huvudsakligen för invandrare".

6 Med "invandrare" avses personer som tillfälligt eller permanent bor i ett land där de ej är födda och vilka har betydelsefulla sociala band till denna stat, antingen de är flyktingar, asylsökande, arbetskraftsinvandrare, skyddsbehövande i övrigt eller familjemedlemmar till en invandrare.

Spektrat av kyrkor som faller under denna definition kan variera ganska mycket. I denna handbok avses med invandrarkyrkor kyrkor som grundats och leds av invandrare, från ett främmande land eller region, och i vilka 2/3 av de deltagande personerna har genomgått en migrationsprocess och/eller definierar sig själva som invandrare. Internationella kyrkor är inte medtagna i analysen, men ses som ett mycket viktigt och intressant exempel på hur olika nationaliteter kan samsas under samma "kyrkotak". Därför har de internationella kyrkorna potential att vara goda exempel på integration och delaktighet. Slutligen, så menas inte att invandrarkyrkor är avsedda endast för invandrare. Själva idén med den här handboken är att visa på en möjlig väg för att vara en öppen och välkomnande kyrka, som tillhör Gud och som är till för Guds folk oberoende av skillnader som härrör från nationellt eller etniskt ursprung, kön eller social klass.

Med traditionella kyrkor avses de kyrkor som bildats av infödda invånare. De kan också refereras till som "huvudfåran", "mainline", "inhemska" eller "historiska" kyrkor. Den huvudsakliga skillnaden mellan invandrarkyrkor och traditionella inhemska kyrkor är att de förra kan övergå till att vara traditionella kyrkor på grund av förändringar i medlemssammansättningen (infödda invånare blir majoritet eller invandrades barn tar över och byter till exempel gudstjänstspråk och vardagsspråk i församlingen) eller genom en intern process av "naturalisering". Motsatsen kan däremot inte ske: en traditionell kyrka kan inte övergå till att vara en invandrarkyrka, även om majoriteten av medlemmarna blir invandrare. "Naturalisering" av invandrarkyrkor sker inte alltid. Det beror på många faktorer relaterade till den lokala kontexten, kyrkotyp, banden med "moderkyrkan" i hemlandet eller i ett annat land och medlemssammansättningen. MIRACLE-projektet studerade heller inte vilket inflytande den teologiska inriktningen har som faktor för att främja eller motverka integration och invandrades delaktighet. Den teologiska inriktningen påverkar dock relationen mellan invandrarkyrkor och traditionella kyrkor: om invandrarkyrkan hör till samma kyrkofamilj, t.ex. reformerta kyrkan, så kommer den lättare att accepteras av en inhemsk reformert församling än en församling från ett helt annat samfund. I länder där alla samfund har ett gott ekumeniskt samarbete kan det därför vara lättare att bygga relationer med invandrarkyrkor som tillhör något av samfundet än i länder där den ekumeniska dialogen och samarbetet är mindre utvecklat. Frågan om välkomnande och integration av nyanlända är gemensam för alla kyrkor, men svaren och begreppen kan variera.

En annan viktig faktor som är mycket betydelsefull för de ekumeniska relationerna är de olika kyrkornas rättsliga status, vilken kan variera enormt mellan medlemsstaterna i Europeiska Unionen. Kyrkor som i vissa länder får juridisk status kan i andra länder registreras som religiösa, eller till och med kulturella, föreningar. Vissa länder har en historia med statskyrka medan andra skilde stat och kyrka åt för länge sedan. Därför registreras invandrarkyrkor ofta som kulturella föreningar, och skyddas alltså inte som

en religiös enhet . Ibland förblir de av olika anledningar oregistrerade. Detta medför också generella svårigheter vid datainsamling och ger möjlighet endast till grova uppskattningar av hur många personer som tillhör invandrarkyrkor.

Liknande svårigheter möter man då man ska bestämma invandrares närvaro i traditionella kyrkor. Det finns dock olika sätt att mer precist uppskatta närvaron av kristna invandrare: det första är att studera andelen kristna i ursprungslandet, utifrån antagandet att samma procentsats gäller även för de personer som migrerar från det landet, och sedan använda denna procentsats för att beräkna antalet kristna i den invandrargruppen. I vissa länder registreras religiös tillhörighet av myndigheterna, i andra inte. Det är uppenbart att de två definitionerna är breda och inte uttömmande. Det skulle vara mycket värdefullt med ytterligare jämförande forskning om invandrarkyrkors situation i europeiska länder.

MAJORITETS- OCH MINORITETSKYRKOR

För att förstå de olika mönster för integration och delaktighet som man ser i europeiska kyrkor så behöver man förstå kyrkornas skilda naturer. Om man är en majoritets- eller minoritetskyrka påverkar dels hur man närmar sig ekumenisk dialog med invandrarkyrkor, dels hur man uppmuntrar medlemmars delaktighet generellt.

I MIRACLE-projektet var partnerna tre majoritetskyrkor (Svenska kyrkan, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och Evangeliska kyrkan i Tyskland), två grupper relaterade till minoritetskyrkor (Federationen av protestantiska kyrkor i Italien och *Protestant Mission Service* i Frankrike) och en sammanslutning av invandrarkyrkor (*Samen Kerk in Nederland*).

Processen "Att vara kyrka tillsammans"⁷ blev först synlig genom lokala initiativ och projekt i minoritetskyrkor, och först senare i majoritetskyrkor. Kan detta förstås som att majoritetskyrkorna inte reagerade lika snabbt på utmaningarna från invandring och migration? Det verkar inte så, då majoritetskyrkor lika väl som minoritetskyrkor har en lång historia av att arbeta med invandrare när det gäller socialt stöd, juridisk hjälp och materiell hjälp. Migration är inte ett nytt fenomen och i många länder med en protestantisk majoritetskyrka förekommer stora invandrargrupper sedan årtionden tillbaka. Dock verkar de andliga behoven ha förståtts som tillfälliga, då man ordnat själavård och gudstjänstliv på olika språk på olika tider, men sällan tillsammans. Generellt har kyrkor ibland varit mer inriktade på att hjälpa invandrare och ägnat mindre tankemöda kring att dela andligt liv och tro tillsammans. Vid andra tillfällen har det minskande antalet gudstjänstbesökare och de allt tommare kyrkorna lett till en välkomnande

7 Att vara kyrka tillsammans, "*Being Church together*", är ett av de prioriterade områdena inom CCME:s arbetsområde "*Uniting in Diversity*" (övers. anm.).

attityd gentemot nya medlemmar från andra länder, vilka kommit som "en frisk fläkt". Detta har varit en typisk situation för en del minoritetskyrkor. Dock, trots att man inledde med öppenhet så har inte alltid dessa församlingar utvecklat goda modeller för integration.

Att skilja mellan majoritets- och minoritetskyrkor är av värde då det gäller att identifiera de två huvudsakliga tillvägagångssätten som hittills syns i europeiska kyrkor för att hantera troende som kommer från andra länder. När det gäller att hitta välfungerande metoder för integration och delaktighet så samverkar program från nationella/federala organ och lokala initiativ på

församlingsnivå. Nationella/federala program och riktlinjer kan påverka utformandet av goda lokala modeller, medan lokala initiativ organiserade och ledda av församlingar kan driva på skapandet av strategier på nationell eller internationell nivå. I själva verket finns det flera viktiga faktorer på mikronivån som avgör öppenheten i ett samhälle och påverkar integrations- och deltagandeprocessen hos alla dess medlemmar, inte bara hos dem som invandrat. Den sociala sammansättningen av de enskilda gemenskaperna, med avseende på maktrelationer mellan etablerade medlemmar och nykomlingar, spelar en avgörande roll då man vill skapa en process av ömsesidig anpassning, utbyte och tillväxt av nya medlemmar oavsett ursprungsland.

INBLICKAR I INVANDRARES ERFARENHETER AV DELAKTIGHET I KYRKOR I EUROPA

Alessia Pasarelli

BAKGRUND

Integrerar sig invandrare i Europa? Integrerar invandrare sig i kyrkor? Integrerar Europa och kyrkor sig med invandrare? Vilka är processerna som ligger bakom invandrades engagemang? I vilken utsträckning kan kyrkor vara redskap för integration också på ett bredare samhällsplan? För att söka svar på dessa frågor undersöker denna rapport några ämnen relaterade till invandrades integration i både traditionella inhemska kyrkor och invandrarkyrkor.

Varför göra en studie som undersöker kyrkors roll i invandrades integrationsprocess? Först och främst eftersom kyrkor är en av de första platserna som invandrare vänder sig till när de anländer till det nya landet. För det andra, eftersom religion kan tjäna som bro mellan den gamla och den nya omgivningen, en bro som tillhandahåller såväl andligt som materiellt stöd till invandrare. För det tredje, eftersom att vara aktiv i en församling – må det vara som ledare, pastor, präst, tolk eller själavårdare - innebär ökad egenmakt för de aktiva invandrarna.

Denna undersökning, baserad på metoden för POLITIS-projektet⁸, syftar till att undersöka invandrades erfarenheter genom intervjuer genomförda i varje land som är involverat i projektet⁹. För detta ändamål identifierades invandrare som är aktiva i kyrkor och som anlände till Europa som vuxna. Informanterna valdes ut i samråd med CCME och partnerorganisationerna. Intervjuer genomfördes både bland invandrare aktiva i traditionella "mainline" kyrkor och i invandrarkyrkor. Intervjuarna, varav många själva hade invandrarbakgrund, genomgick en tredagarsutbildning i kvalitativa undersökningsmetoder¹⁰.

Detta är en kvalitativ undersökning, och därför varken syftar den till eller hävdar sig vara statistiskt representativ för invandrades delaktighet vare sig i det aktuella landet eller i Europa i stort. Istället ser den på processerna bakom invandrades engagemang (dvs. hur och varför invandrare väljer att bli aktiva) utifrån erfarenheterna i den insamlade informationen.

Den fullständiga rapporten, inklusive använd metod, svårigheter samt analys av de teman som kom fram ur intervjuerna finns tillgänglig på CCME:s

8 För mer information om POLITIS-projektet, dess syfte och publikationer se <http://www.politis-europe.uni-oldenburg.de/>

9 Finland, Frankrike, Tyskland, Italien, Nederländerna och Sverige

10 Utbildningen och materialet som delades ut till deltagarna var baserat på och anpassat från POLITIS-materialet.

webbsida. De följande styckena innehåller en sammanfattning av de teman som analyserats och några avslutande reflektioner.

FÖRSTA MÖTET MED KYRKAN I EUROPA

Data visar att invandrare söker en kyrka som så mycket som möjligt liknar den kyrka de känner till i ursprungslandet. Dock är det allra första intrycket avgörande för beslutet om man ska stanna eller gå vidare någon annanstans. Att byta eller se sig om efter en annan församling beror inte enbart på hur man välkomnades, utan det beror också på mer liturgiska och teologiska aspekter. Därutöver verkar det som att bli välkomnad är det första steget mot att känna sig som en del av gemenskapen och basen för resan mot integration. Invandrare, å sin sida, behöver också först förstå den nya omgivningen, som kan vara väsensskild från vad de är vana vid, och för det andra, så snart de är välkomnade, ta en aktiv roll i kyrkan.

FAKTORER BAKOM INVANDRARES AKTIVA DELTAGANDE

Den första slutsatsen man kan dra utifrån materialet är att det finns samband mellan invandrarnas tidigare inblandning i kyrkan i deras ursprungsland och deras delaktighet i kyrkan i det nya landet. Dock föreslår informanterna att det finns faktorer som främjar eller motverkar deras deltagande både i kyrka och i samhälle. En välkomnande miljö, följt av att man engagerar de nya i kyrkan och i utomkyrkliga aktiviteter bidrar till invandrades delaktighet. Å andra sidan så motverkar ett kallt mottagande, tillsammans med språkbarriären, inte bara invandrades aktiva deltagande utan delaktighet generellt. Vad som uppfattas som ett "kallt mottagande" kan bero på kulturella skillnader och på resan mot integration har även invandrare sin roll att sköta. Slutligen så är invandrades legala status i det nya landet och de lagar som reglerar migration och integration områden som påverkar individers möjlighet att vara aktiva i kyrkor så väl som i civilsamhället.

KYRKANS ROLL UR INVANDRARES PERSPEKTIV

Kyrkor som institution har en roll att spela för att stödja invandrare. Utifrån de insamlade data är det tydligt att kyrkan fungerar som brobyggare för invandrare – att sammanlänka den gamla och den nya verkligheten. Kyrkor förser invandrare med stabilitet: andlig så väl som materiell. Genom de religiösa gemenskaperna är det möjligt att skapa band och kontakter som kan leda både till vänskap och till anställning. Invandrarkyrkor, speciellt de med en stark etnisk komponent, tjänar inte bara till att upprätthålla religiöst liv – som kanske inte förekommer i samma form i det nya landet – utan också kulturell identitet. Invandrarkyrkor och "mainline"-kyrkor kan ha olika roller i invandrades integrationsprocess, och detta är ett skäl till varför en del

av informanterna deltog i båda två typerna av församling. Ibland använder invandrarkyrkor "mainline"-församlingars byggnader för gudstjänst och aktiviteter, men det är inte alltid som det förekommer ett reellt utbyte eller kommunikation emellan församlingarna.

ATT UPPLEVA INTEGRATION

Data visar att upplevelserna av integration varierar. De beror av invandrarnas attityder så väl som den kulturella och politiska kontexten i de mottagande samhällena. I vardagslivet möter invandrarna rasism, stereotypa förväntningar – både positiva och negativa – och fördomar. En annan viktig fråga som framkommer i intervjuerna är risken att man blir beroende av stöd från kyrkan eller andra frivilligorganisationer. Informanterna sätter också ljuset på betydelsen av att lära känna varandra som ett avgörande steg för att övervinna fördomar, stereotyper och rasism och för att lägga grunden till integration. Slutsatsen är att det blir tydligt att invandrades aktiva deltagande är avgörande för att främja deras integrationsprocess i kyrkor så väl som i samhället.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Ur erfarenheterna hos de invandrare som intervjuats i MIRACLE-projektet kan några mer generella överväganden göras. Först och främst, när man diskuterar invandrades delaktighet både i "mainline" och invandrarkyrkor så är det avgörande att förstå vilken plats som religion upptar i deras liv. Ugba (2006) pekar ut hur västerländska gudstjänster inte är holistiska på det sätt som de är i andra delar av världen, inklusive Afrika. Även om det finns religiösa influenser i samhällslivet i Europa, så är religion, teologi och tro inte så sammanvävda med det dagliga livet för den enskilda medborgaren, på det sätt som det är för en del invandrare. Detta kan skapa missförstånd och problem och är ofta inte bara en fråga om olika liturgi eller olika teologiska vinklingar. Dock är det viktigt att hålla i minnet hur varierat det kristna landskapet i Europa är, med närvaro av olika bekännelser, samfund och inriktningar. Vidare så förefaller det tydligt att uppfattningen om vad som är en holistisk gudstjänst och vilka uttryckssätt den kräver är starkt beroende av kultur.

För det andra, så är migration ofta en traumatiserande erfarenhet, så till den grad att en del av informanterna inte var bekväma med att tala om den många år senare, för att undvika att gå igenom smärtsamma minnen. Väl i det nya landet är kyrkor en av de första platserna som invandrare vänder sig till. Ebaugh och Chafetz (2000) pekar på att vinsterna med praktisera sin religion är för invandrare inte bara psykologiska utan att kyrkor – och religiösa organisationer generellt – hjälper invandrare med materiella behov. Vidare menar Hirschman, som studerade den amerikanska situationen, att religion kan ha en mer central roll i deras liv efter invandringen är före. "Vissheten i

religiösa föreskrifter kan ge en fast punkt i tillvaron när invandrare behöver anpassa och förändra många andra traditionella övertygelser och mönster – förpliktelser mellan generationerna, könshierarki och seder vad gäller familjeförhållanden – vilka hotas av anpassning till den till synes amoraliska amerikanska kulturen” (Hirschman, 2007:396).

Detta leder oss till den tredje punkten i denna reflektion: återuppbyggnad av tillhörighetskänslan. Vi har diskuterat vilken roll religion spelar före och efter ankomsten till det nya landet och Handlin (1975) understryker att för migranter kan religion verkligen ses som en bro som sammanbinder den gamla och nya miljön. Dock kan man sluta sig till att olika kyrkostrukturer kan leda broarna till olika mål. Putnam (2000) skiljer mellan socialt kapital som är sammanbindande och socialt kapital som är överbyggande: sammanbindande avser värdet som ligger i sociala nätverk mellan homogena grupper av människor, och överbyggande avser det i sociala nätverk mellan socialt heterogena grupper. Ur intervjuerna framkommer en parallellism mellan invandrarkyrkor som sammanbindande socialt kapital och "mainline"-kyrkor som överbyggande socialt kapital. Att välja att bli del av en "mainline"-kyrka kan fungera överbyggande genom att får tillgång till tjänster och nätverk som stödjer invandrare i deras integrationsprocess i de mottagande samhällena. Å andra sidan, så kan invandrarkyrkor innebära sammanbindande, en stark känsla av tillhörighet, ofta förstärkande religiösa och kulturella band, utan att öppna upp för ett socialt nätverk som sträcker sig utanför invandrarnas egen grupp.

Dock är situationer aldrig okomplicerade och det finns kyrkor, både "mainline" och invandrarkyrkor, som kan ge sammanbindande och överbyggande nätverk för invandrare. I slutänden beror det på vilken roll individer ger till kyrkan, vilken sorts förståelse som människor och kyrka har för vad integration innebär, och på nivån av invandrares aktiva deltagande. För att avsluta så går vi tillbaka till var vi började: kyrkor kan vara, och de facto är, aktörer och platser för integration. Men även om de olika aktörerna är överens om att integration är en dubbelriktad process, så skiljer de sig ibland åt i den vardagliga praxisen när det gäller handlingar som krävs för att främja processen, vilket hindrar deras integrationspotential.

REFERENSER

Handlin, O. (1973) *The uprooted* (USA: Little Brown and Company).

Hirschman, C. 'The role of religion in origins and adaptation of immigrant groups' in A. Portes and J. DeWind (eds) (2007) *Rethinking Migration* (New York: Berghan Books).

Levitt, P. (2009) *God Needs No Passport: Immigrants and the Changing American Religious Landscape* (USA: New Press).

Levitt, P. and Hejtmanek, J. (2009) 'Constructing religious life transnationally: Lessons from the U.S. experience' in P. Bramadat and M. Koenig *International Migration and the Governance of Religious Diversity* (Montreal: McGill-Queen's University Press).

Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (New York: Simon and Schuster).

Putnam, R. D. (2007) 'E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century' in *Scandinavian Policy Studies*, 30(2).

Ugba, A. (2006) 'African Pentecostals in 21st Century Ireland', *Studies*, 95 (378): 163-173.

Vogel, D. (2008) *Highly Active Immigrants*, Frankfurt: Peter Lang

UTVECKLING AV PRAKTISKA REDSKAP FÖR ATT ARBETA MED INTEGRATION OCH DELAKTIGHET I KYRKOR

Olivia Bertelli

Efter POLITIS-projektet utvecklades "WinAct utbildningsmoduler" med övningar för politiska partier och fackförbund. Målsättningen var "*Winning Migrants as Active Members*". MIRACLE-projektet har dragit nytta av sakkunskapen hos WinAct-projektets utbildare; Norbert Cyrus och Beatrix Bauer. Beatrix Bauer har bidragit med att anpassa modulerna i WinAct till kyrkans kontext. Hon har också varit en av ledarna för de workshops som hållits i MIRACLE-projektet. WinAct-modulerna kombinerades med MOD-pedagogik. MOD – Mångfald och Dialog, utvecklades i Sverige under 1980-talet som ett motmedel mot den växande rasismen som följde den ökade mångkulturalismen.

WinAct-MIRACLE metoden ger med ett praktiskt redskap för området att "Att vara kyrka tillsammans" med invandrarkyrkor, svarta kyrkor och etniska minoriteters kyrkor.

INTRODUKTION TILL WINACT OCH MOD-TRÄNING¹¹

WinAct-metoden baserades på ett europeiskt nätverk av sju institutioner för vuxenutbildning och finansierades genom EU:s program SOKRATES Grundtvig. Genom WinAct-metoden överfördes resultaten från POLITIS till ett utbildningsprogram för att främja invandrares aktiva deltagande. Bland målen för WinAct-metoden fanns att träna vuxenutbildare till att leda ytterligare workshops för politiska tjänstemän och fackföreningsanställda/aktiva, detta för att öka invandrares integration i politiska och medborgerliga rörelser.

MOD-utbildning utvecklades under 1980-talet i Sverige i syfte att lösa konflikter som rör identitet och olikheter. MOD söker att avslöja inre attityder och inrotade fördomar som skapar eller befäster diskriminerande handlingsmönster. Diskrimineringen kan bero på kön, etnicitet, hudfärg, sexuell läggning eller funktionshinder. Konflikter är råmaterial till MOD-processerna. Bara genom att ta tag i attityder och djupt rotade känslor så kan man lära sig att förstå och uppskatta konsekvenserna av ens eget och andras handlande. Bara när vi känner dessa insikter under vårt eget skinn så kommer de att stå emot tidens prov och förändrade omständigheter. Som externa observatörer kan vi se hur förenklade och stereotypa strukturerna i våra konflikter är. Men när vi själva är aktörer i dessa konflikter så kan vi inte stå opåverkade i våra elfenbenstorn. Vi måste komma ned till platsen där det händer, som jämlika parter för att reda ut kaoset. Hur gör vi då – agerar

¹¹ Författaren tackar Marja-Liisa Laihia och Norbert Cyrus för den detaljerade information de gett.

vi domare? Drar vi oss tillbaka? Eller bygger vi upp? Var och en har sin unika livshistoria och bakgrund, vilken ger ett unikt perspektiv som måste respekteras. När vi börjar förstå konflikterna så kan vi se att attityder och behov påverkar vilka strukturer som skapas. Genom att bedöma dessa konsekvenser så kan vi komma överens om i vilken riktning vi kan och bör gå.

I båda metoderna ser vi två huvudidéer: mångfald som en källa till rikedom samt behovet av att föra dialog för ömsesidigt lärande, utbyte och lösande (och förebyggande) av konflikter. I WinAct-MIRACLE metoden är kärnan medverkan och delaktighet, och metoden visar på vilka vinster och utmaningar man möter, samt strukturer och attityder som kan förhindra eller bidra till delaktighet.

INTRODUKTION TILL WIN-ACT MIRACLE

Att arbeta för dialog och mångfald medan vi tillsammans lovsjunger Gud leder oss till att fundera över vad en öppen och välkomnade kyrka innebär och kyrkostrukturernas betydelse för nykomnas delaktighet. Det handlar inte bara om invandrades delaktighet i historiska kyrkor utan också om många nationaliteters (inklusive värdlandets) delaktighet i invandrarkyrkor. Stommen i MIRACLE-projektet är synen på integration som en dubbelriktad process. Därför är det viktigt att fundera över både invandrades delaktighet i traditionella kyrkor och på rollen som invandrarkyrkor spelar. Strålkastarljuset riktas också mot den viktiga och utmanande roll som ekumeniska relationer mellan traditionella kyrkor och invandrarkyrkor har och hur de relationerna kan bidra till integration.

För att kunna anpassa WinAct-övningarna, vilka ursprungligen utformades för sekulära organisationer, till religiösa samfund så försökte vi identifiera de huvudfrågor som behövde behandlas. Att förstå och lyfta fram en idé om en "Öppen kyrka" som välkomnar troende från andra delar av världen kräver också teologisk reflektion. Huvudfrågorna i WinAct-MIRACLE metoden är:

- betydelsen av att vara en välkomnade och öppen gemenskap utan att ägna sig åt proselytism (medlemsvärvning mellan kyrkor)
- vikten av att diskutera skillnader och mångfald när man uppmuntrar aktivt deltagande
- ansträngningarna för att skapa en vardaglig dialog mellan olika traditioner (även inom samma samfund)
- reflektion kring kyrkliga strukturer i integrations- och delaktighetsprocessen

De sista utbildningsmodulerna innehåller några utmanande ämnen, som avspeglar de kommande stegen i "Att vara kyrka tillsammans". I synnerhet den sista modulen fokuserar på bidragen som invandrare kan ge till hur vi uttrycker vår tro, vårt sätt att be och hur vi prisar Gud tillsammans (med

respekt för var och ens rätt att läsa och höra evangeliet på sitt eget språk) samt på förbättring av utbildning för präster, pastorer och kyrkoledare (både invandrade och infödda invånare). Detta ställer också frågor om hur principen "Förenas i mångfalden – Att vara kyrka tillsammans" realiseras i verkligheten.

WinAct-MIRACLE följer och syftar till ett sant delaktigt och deltagarcentrerat tillvägagångssätt. Övningarna som presenteras i modulerna avser att initiera en kollektiv läroprocess, som utgår från deltagarnas erfarenheter. Deltagarna förväntas redan ha en avsevärd kunskap och expertis i frågan, samt att vara villiga att dela med sig till andra. Modulerna innehåller grupparbete, rundor, föreläsningar, erfarenhetsutbyte, rundabordsamtal, möten, aktiviteter, diskussioner och mycket mer. Utbildningsledarna behöver välja övningar utifrån deras egen kompetens när det gäller att leda och behoven hos deltagarna. Det är viktigt att en stor del av deltagarna har egen erfarenhet av att ha invandrat.

WinAct-MIRACLE ger vuxenutbildare, församlingsledare, kyrkomedlemmar och anställda en verktygslåda för workshops. Kursen "WinAct-MIRACLE" utrustar deltagarna för att utforma och leda workshops för anställda och kyrkomedlemmar i sitt hemland. Den gör deltagarna bekanta med modulerna i WinAct-MIRACLE och lär ut hur de kan överföras till det egna landets specifika situation. När man ska använda metoden på lokal nivå för en församlingsutbildning är det en god idé att fundera över frågorna "**vem, vad, var, när**":

Vem ska delta i denna workshop och vem ska leda den? En metod är så bra som den person som använder den och så bra som de personer som mottar den.

Vad ska vara utbildningens fokus, vad är det huvudsakliga syftet och målet med denna workshop? Uppfattningar om och erfarenheter av integration, dess dynamik och dess största utmaningar kommer att påverkas av var utbildningen äger rum och vilka som deltar.

Var workshopen äger rum är avgörande för vilka som kommer att delta, vad huvudfrågan kommer att bli och vilka övningar som kommer att användas: det är absolut nödvändigt att evenemangets tema har en tydlig koppling till deltagarnas erfarenheter. En lokal församlingsworkshop bör ta upp lokala frågor om integration och delaktighet i kyrkor. En nationell workshop bör titta på nationella initiativ, nätverk och strukturer som berör deltagare från hela landet. En regional eller europeisk workshop bör samla olika erfarenheter och leda till nya riktlinjer eller nya mål att använda i flera länder.

När workshopen kommer att hållas avgör också vilka som kommer att delta: arbetsdagar eller helg gör skillnad för anställda respektive volontärer. Kommer det vara tre timmar eller tre dagar? Det är viktigt att göra en strukturerad tidsram utifrån syfte, målgrupp och budget.

FRAMGÅNGSRIKA ÖVNINGAR

För att förstå fenomenen integration och delaktighet, deras dynamik och komplexitet, så finns det en serie övningar **"Avsluta meningen..."** (t.ex. Delaktighet är..., Integration är..., En öppen kyrka är...). Syftet med dessa övningar är att reflektera över ord som förefaller ha en enkel, välkänd och gemensam betydelse och visa på att det ändå finns många olika tolkningar av dem och deras innebörd. För att kunna utvecklas i en workshop och generellt behöver man nå en gemensam förståelse av begreppen. Vidare visar dessa övningar att utan integration finns det ingen delaktighet – och utan delaktighet finns det ingen integration, samt att både infödda invånare och invandrare har lika rätt till delaktighet och integration. Som en deltagare formulerade det: "Om en gammal invånare inte låter dig integrera dig så kan du inte delta, och om en invandrare inte vill integrera sig så kan han/hon inte delta".

Invandrades delaktighet i politiska partier är också en av frågorna som diskuterats, och SKIN (*Samen Kerk in Nederland*) fokuserade på detta i en tredagars workshop. Där samlades olika politiska partier kring ett bord och rensade upp bland myter och stereotyper om "de andra". Det upplevdes tydligt att det var nödvändigt att lära känna varandra för att kunna samarbeta. Personer från politiska partier och kyrkor satt vid ett och samma bord och lärde känna varandra; för första gången talade de med varandra istället för om varandra. En WinAct-övning, "Invandrades och infödda invånares uppfattningar om tradition och kultur", behandlar just detta – hur man ofta talar om varandra istället för med varandra. I WinAct-MIRACLE metodens tappning heter övningen **"Invandrades och infödda invånares olika sätt att tro och be"**. I denna övning delades deltagarna upp i tre grupper, en "invandrargrupp", en grupp med "infödda invånare" och en "blandad grupp". De två grupperna som inte var blandade talade om den andra gruppen och försökte finna ursäkter för dess beteende, bara den blandade gruppen talade om fakta och bittra sanningar.

Illustrativ statistik kan fungera som ögonöppnare och är användbart i en workshop för att understödja diskussionen och/eller ändra dess inriktning. I övningen **"Inventering av invandrades och infödda invånares delaktighet"** så väl som i övningen **"Nationella och lokala strukturer som påverkar invandrades delaktighet"** används statistik för att ta reda på det verkliga deltagandet på nationell och lokal nivå.

De många **rollspelen** och delar av övningen **"Att hantera konfliktsituationer i kyrkor"** har utvecklats utifrån sociometrisk metod, för att visualisera de frågor som tacklas i WinAct-MIRACLE metoden: med tidens gång så förlorar vi alla vår förmåga att se saker och ting klart, då vi blir vana vid dem – vi blir hemmablinda. De sociometriska övningarna bidrar till att övervinna denna hemmablindhet och se med nya ögon. Rollspelen och konflikterna är

överdrivna men effektiva: de går rakt på sak och blir en väckarklocka. Vilken situation som helst kan visas i ett rollspel, med kursdeltagarna som aktörer.

Vi vet alla att vi inte alltid kan hitta ord för att uttrycka oss på ett begripligt sätt, därför skapades övningarna **"Utforma en poster"** (detta kan göras för vilket ämne som helst i en workshop). Genom olika verktyg tillåts ett personligt uttryck. Att visualisera är en fantastisk hjälp och genererar idéer; vidare så kan dessa posters senare användas som omslag till en broschyr eller ett nyhetsbrev, eller ställas ut i kyrkan.

För att kunna leda en lyckad workshop har vi utvecklat en "Introduktionsmodul". Denna ger kursledaren en bild av vilka man kommer ha nöjet att samarbeta med, och ger en god orientering inför workshopen. Modulerna behöver anpassas, vilket tydligt syntes under den workshop som hölls i Tyskland där förväntningar och förförståelse av evenemanget var varierande före workshopen. WinAct-MIRACLE metoden är mycket flexibel och lätthanterlig på lokal och nationell nivå, men den behöver anpassas efter intresse och behov hos deltagarna. Kursledaren/ledarnas roll är viktig för förberedelse och anpassning av övningarna. Det är viktigt att minnas att övningarna inte är något som man har i en liten låda – den mellanmänniska kontakten är en fundamentalt aspekt av all utbildning.

FEEDBACK FRÅN DELTAGARE

Det är inte så mycket prat om integration i våra kyrkor.

Det finns alltid möjlighet att arbeta tillsammans (invandrare och infödd invånare) om det finns god vilja.

När människor vill vara kyrka tillsammans så kan skillnaderna i hur man firar gudstjänst bli en utmaning istället för ett problem.

Ibland är segregation inte en följd av diskriminering från infödda invånare. Kyrkoledares arbete att hålla ihop sitt folk (etniska grupper) kan också vara ett starkt hinder.

Giselle

Delaktighet är kärnan, i församlingar så väl som på workshopen: att planera andakterna tillsammans och att laga mat ihop var fantastiskt. Att göra något helt annorlunda knyter samman människor, matlagningen är ett av mina bästa minnen!!!

Att lyssna på varandra tar tid - när vi kommer från olika sammanhang behövs tålmod för att förstå de andras situation.

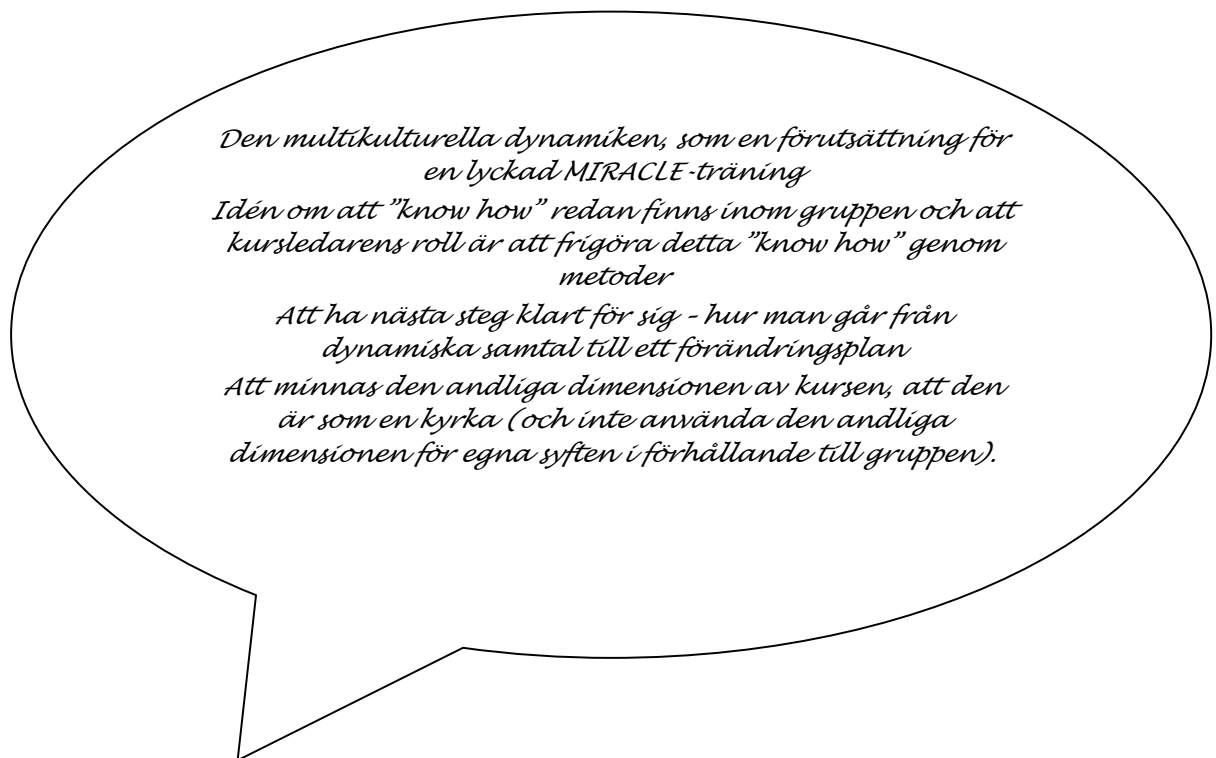
*Ekumeniska andakter är mycket berikande; ibland är vi för upptagna med att göra saker på våra egna traditionella sätt.
Integration is not assimilation!*

Signe

Desalgen

Daniel

TIO REKOMMENDATIONER FÖR ATT FRÄMJA INTEGRATIONS - OCH DELAKTIGHETSPROCESSER I KYRKOR

Olivia Bertelli

Processer för nykomnas integration och delaktighet berör kyrkans struktur och attityder och påverkar alla medlemmar. Det är processer som kräver tid, mänskliga resurser och bör vara omsorgsfullt utformade på sätt som gör människor delaktiga, utan att någon grupp dominerar över en annan.

Utifrån MIRACLE-projektet rekommenderas tio aktionsområden för att få dessa processer att gå framåt. Det ska inte betraktas som en komplett eller uttömmande lista. Rekommendationerna är inte listade i kronologisk ordning, den ena följande efter den andra, utan aktiviteterna bör äga rum med ett visst mått av samtidighet:

1. Se integration som en dubbelriktad process
2. Uppmuntra en välkomnande attityd
3. Inför interkulturalism i kyrkans aktiviteter
4. Förbättra sociala relationer mellan medlemmar
5. Reflektera över kyrkostrukturer, aspekter och attityder som påverkar delaktigheten
6. Gå dit "de andra" är
7. Etablera dialog kring brännande frågor
8. Hantera konflikter i kyrkan
9. Skapa och förbättra relationer med föreningar, invandrarkyrkor och traditionella kyrkor för utbyte av goda erfarenheter
10. Samla in fakta om invandrares delaktighet

1. SE INTEGRATION SOM EN DUBBELRIKTAD PROCESS

Integration är en dubbelriktad process som kräver en ömsesidig ansträngning av invandrare och medlemmar i värdsamhället. I kyrkans sammanhang behöver man se på relationerna mellan invandrare och infödda invånare i både traditionella kyrkor och invandrarkyrkor. Den dubbelriktade processen innebär ömsesidigt utbyte och att man får kunskap om varandras kultur, traditioner och sätt att uttrycka tro. Grunden för ett fruktbart utbyte är ömsesidig acceptans, erkännande och jämlika rättigheter. Att bygga broar mellan kyrkomedlemmar innebär att upprätta en plats för dialog där idén om att vara kyrka tillsammans utvecklas och omsätts gemensamt. Detta betyder

inte att man fullständigt ska omvärdera den existerande strukturen eller riva upp allting, men att tillsammans än en gång tänka igenom och vid behov omformulera vissa aktiviteter, praxis för beslutsfattande, sätt att organisera gemenskapen på etc. De grundläggande egenskaperna hos en församling kommer inte – och behöver inte – förändras på grund av en minoritet av nytillkomna. Integrationsprocessen och kyrkans anpassning till nya eller annorlunda behov hos församlingsgemenskapen är en känslig och lång process som inte sker över en natt. Man får räkna med att individer och grupper kommer att befinna sig i olika utvecklingsfaser i integrationsprocessen när det gäller att vara en aktiv del av förändringen och att känna sig bekväm med de andra medlemmarna. Detta måste man vara medveten om för att undvika konflikter. Förändringsprocessen kan ta längre eller kortare tid beroende på individernas mognad. Om tiden inte är mogen, kan konflikter och motstånd uppkomma. Då kan det vara bra att söka externt stöd från kulturtolkare och konflikthanterare. Undvik dock att endast några få medlemmar blir lämnade med uppgiften att finna lösningar och försoning.

Hur gör man?

- ❖ Integrationsprocessen är resultatet av lokala initiativ, men också av samordnat agerande på nationell nivå. För att utveckla bra metoder är det viktigt att ha ett tydligt regelsystem, incitament, strategier och stöd på nationell nivå för att garantera en stabil ram på vilken lokala församlingar kan basera sina aktiviteter och projekt rörande integration och delaktighet.
- ❖ Det finns behov av ömsesidigt informationsutbyte. Det är viktigt att bemyndiga invandrare genom att hjälpa dem förstå, respektera och dra nytta av lokala och nationella medborgerliga, juridiska och politiska system. Det är också viktigt att invandrare å sin sida delar ansvaret med lokalsamhället genom att delta i existerande forum (kyrkoaktiviteter och beslutsfattande) och erbjuda sina bidrag. Infödda invånare bör arbeta mot rasism och diskriminering på alla nivåer i lokala kyrkor och nationella institutioner, lyfta fram de invandrades rättigheter och lära sig att se mångfald som en tillgång för alla.
- ❖ Infödda och invandrade bör gemensamt organisera evenemang och aktiviteter som vittnar om ett annat sätt att bygga samhället. Kyrkorna i Europa har till uppgift att visa att människor tillsammans kan förverkliga ett solidariskt samhälle, med början i kyrkogemenskapen. Genom att ta Bibelns budskap om att älska sin nästa och välkomna främlingen på allvar kan kyrkorna arbeta för Guds folks enhet, mot social exkludering och diskriminering och att vi alla kan berikas genom mångfaldens rikedom.
- ❖ Bygg tillsammans en ny kollektiv religiös identitet. Med början i att man erkänner och accepterar varje individs identitet, så kan kyrkor

skapa en verklig dubbelriktad integration där man tillsammans bygger en ny kollektiv identitet utifrån varje enskild medlems bidrag. Att låta alla delta i integrationsprocessen innebär att ta i beaktande och värdesätta var och ens identitet (kulturellt och religiöst arv, erfarenheter, önskningar, rädslor etc.). Att inleda en förändringsprocess kräver tid, energi, mänskliga resurser: det handlar om att utveckla en välkomnande kyrka där alla medlemmar känner sig hemma. Att omdana en kollektiv religiös identitet handlar om att utveckla en gemensam vision för kyrkan och för hur man uttrycker den kristna tron.

Att reflektera över:

- ❖ Vad representerar de stenar du skulle välja för att bygga "integrationens broar"?
- ❖ Vad skrämmer dig då det gäller integration?
- ❖ Vilka är vinsterna med ökad mångfald i samhället, och vilka negativa aspekter finns?
- ❖ Vad tycker du att nationella strukturer och institutioner ska göra för att främja integration och delaktighet i kyrkor och samhälle?
- ❖ Hur arbetar din kyrka med frågor gällande rasism och diskriminering?
- ❖ Har det förekommit rasism och diskriminering i din kyrka?
- ❖ Hur vill du uttrycka din vision av Guds rike?

Användbara övningar¹²:

- ❖ Integration är...
- ❖ Utforma en poster om integration
- ❖ En öppen kyrka är...
- ❖ Utforma en poster om en öppen kyrka
- ❖ Möjligheter till och vinster av ett bredare samhällsdeltagande
- ❖ Min kyrkas nuvarande intresse och öppenhet för invandrade
- ❖ "Make MIRACLE happen" – låt oss bli ett!

2. UPPMUNTRA EN VÄLKOMNANDE ATTITYD

Att välkomna en ny person som just har stigit innanför dörren anses allmänt som något positivt. Det gör att den nye känner sig välkommen i trosgemenskapen och visar på att det finns en känsla av samhörighet bland medlemmarna: å ena sidan så betyder välkomnandet att man har en vänlig

¹² Refererar till övningarna i WinAct-MIRACLE utbildningsmoduler (övers. amn.)

och öppen attityd, å andra sidan betyder det att man ser någon som ny och inte tillhörig gruppen ännu, man är en outsider. Ett varmt välkomnande visar dock på församlingens öppenhet och vikten som ges varje får i Guds flock, där också de senast anlända förtjänar uppmärksamhet från gemenskapen såsom medkristna. Det är viktigt att notera att **en välkomnande attityd inte är begränsad till den första dagen som en ny person kommer in, det är snarare ett sätt att utforma mellanmänniska relationer och att göra så att alla känner sig som del av samma grupp, till vilken alla kan bidra med sina förmågor.**

Hur gör man?

- ❖ I workshops och intervjuer har det framkommit att över hela Europa har många församlingar utvecklat sina egna metoder. Det är också många församlingar som ännu inte har utvecklat tillvägagångssätt för hur man välkomnar och introducerar nykomna.
- ❖ Starta en **Välkomstgrupp** av "dörrvakter" (bestående av kvinnor, män, äldre och ungdomar) där man turas om och tar några söndagar var så att det vid gudstjänsttid alltid är en eller två personer som står vid kyrkporten och välkomnar människor med vänliga ord och delar ut Bibel, psalm/sångbok eller dagens agenda. Den som kommer ny kommer på så sätt att bli hälsad och uppmärksammas. Det är inte nödvändigt att göra en hel intervju kring vem personen är, vad hon/han vill, var hon/han kommer ifrån, vilken kyrka hon/han tillhör etc. – ett enkelt välkomnande och frågan om någon hjälp behövs, till exempel med språk, räcker. För att hantera språkproblem kan hon/han placeras bredvid någon som talar hennes/hans språk. Om det inte är möjligt är det ändå viktigt att hon/han är i Guds hus, där varje människa behandlas på samma sätt och där han/hon kan prisa Gud tillsammans med de andra medlemmarna.
- ❖ Låt de nya **presentera sig själva** i slutet av gudstjänsten, i samband med andra pålysningar. Man kan ombes att kort berätta t.ex. vem man är, var man kommer ifrån och hur man kom i kontakt med den lokala kyrkan.
- ❖ Ordna kyrkkaffe efter gudstjänsten och se till att tala med de nya och inbjuda dem att komma med på aktiviteter eller att delta i planering av evenemang.
- Besök andra kyrkor och dela erfarenheter av välkomstmetoder, lär genom att själv prova på.

Att reflektera över:

Den första kontakten är ett viktigt steg i varje relation, ofta är det första intrycket som verkligen räknas. När vi möter någon för första gången brukar

vi le, vissa skakar hand, andra kindpussar, ytterligare andra enbart säger hej till varandra, men oavsett så vill alla göra ett gott intryck. En persons namn är mycket viktigt, i många kulturer är det relaterat till identiteten, alltså är det viktigt att presentera sig själv med namn och fråga vad den andra heter.

- ❖ Hur presenterar vi oss för nya?
- ❖ Vad ser vi som de viktigaste sidorna hos en person som just har kommit in i den lokala kyrkan för första gången (samfundstillhörighet, ursprungsland, språkkunskaper, social status etc.)?
- ❖ Hur kan vi bidra till en öppen och välkomnande attityd bland medlemmarna i den lokala församlingen? Hur berättar vi för resten av världen att vår kyrka är en välkomnande trosgemenskap?

Användbara övningar:

- ❖ Rollspel – "Första mötet"
- ❖ En öppen kyrka är...
- ❖ Gör en poster om en öppen kyrka

3. INFÖR INTERKULTURALISM I KYRKANS AKTIVITETER

I enlighet med betydelsen av förkortningen MIRACLE så kan integration ske genom religion och aktivitet men också genom kulturellt lärande och utbyte. En förutsättning för att få aktivt deltagande människor är att lära känna varandra, att dela erfarenheter, berättelser, talanger, kunskaper och att lära sig av varandra. Den som finner en vän finner en skatt, kan man säga. När det gäller att påbörja en process av ömsesidigt lärande har man som kyrka ett privilegierat utgångsläge: de troende har en gemensam grund, Bibeln, och vandrar trons väg. Det andliga livet finns i kärnan av de troendes identitet. För att bygga en trosgemenskap som är rik på mångfald, så är det nödvändigt att börja med att dela tankar och reflektera över likheterna mellan troende från olika länder. I kristna sammanhang finns ofta frestelsen att lägga tonvikten på skillnader, för att kunna identifiera skilda samfund. Visst är skillnader viktiga, då det är de som gör var och en till en speciell och unik individ respektive unik församling. Men i mötet med "de andra" är det viktigt att se vad vi har för likheter som är grundade i Guds ord, och vad vi har för skillnader som beror på kulturella och historiska faktorer.

Hur gör man?

- ❖ **Be böner på de olika språken** som finns representerade i församlingen. Om det endast är en person som har ett annat modersmål än det som används i gudstjänsten, bjud in henne/honom att be en bön eller läsa en bibeltext på sitt språk på söndagarna. Det kan hjälpa personen att känna sig uppmärksammad och accepterad i gemenskapen, och de andra församlingsmedlemmarna får möjligheten att höra skönheten i

Guds ord på ett annat språk. Eftersom alla har rätt att höra Guds ord på sitt eget språk kan andra läsa texten i sina egna Biblar.

- ❖ Nya medlemmar från olika länder kan lära ut några psalmer, sånger eller böner på sitt eget språk: församlingen kan varje söndag sjunga en sång på ett utländskt språk. På detta sätt **så kommer inte enbart invandrare att lära sig det lokala språket, utan församlingen kommer att berikas av mångfalden och lära sig från dem, förverkligande den dubbelriktade processen av integration.**
- ❖ **Utforma kyrkliga aktiviteter på ett interkulturellt sätt:** Bibelstudier, söndagsskola, konfirmationsundervisning, offentliga evenemang, fester, samlingar etc. kan alltid ha en interkulturell inriktning, med nyfikenhet att lära från andra och aktiviteter som stimulerar ömsesidigt utbyte. Många församlingar har varje månad en interkulturell gudstjänst där Bibeln läses på flera språk. Andra anordnar interkulturella bibelstudier, där människor av olika nationaliteter samlas och studerar den Heliga Skrift under ledning av en präst eller pastor. Det kan vara bra att använda det lokala språket, om man först försäkrat sig om att alla kan förstå och följa med.
- ❖ Att bland medlemmarna **dela på uppgifterna i gudstjänsten** har visat sig bli ett vida spritt och uppskattat sätt för att skapa en känsla av tillhörighet och deltagande, t.ex. att leda böner och sjunga i kör. Det är viktigt att även dela på andra uppgifter t.ex. att leda olika församlingsgrupper (för ungdomar, kvinnor, besökstjänst, ekumeniska relationer). Invandrade församlingsbor kan verkligen fungera som en bro mellan sina etniska grupper och lokalsamhället, och deras bidrag i kyrkor bör uppvärderas.

Att reflektera över:

Kyrkor har ofta fått inrotade vanor för hur aktiviteter planeras, och i viss mån gudstjänsten. Som några deltagare noterade under workshops i MIRACLE-projektet, så begränsar inte Bibeln antalet instrument som kan spelas (i själva verket förekommer det många fler instrument i Bibeln än de som idag används i kyrkor), antalet förebedjare, och inte heller reglerar den hur kollekten bör tas upp. Under en MIRACLE-workshop debatterade några deltagare hurvida liturgin de var vana vid hade någon flexibilitet eller inte. Utbildningsledaren föreslog att de skulle organisera ett bibelstudium i sin kyrka om liturgi, för att ta reda på varför de olika momenten fanns där och vad som kan vara skälet till ordningsföljden. Medan vissa liturgiska moment inte kan förändras, kan det finnas andra delar i liturgin som enkelt kan modifieras.

- ❖ Hur firar du gudstjänst? Varför gör du på just detta sätt?
- ❖ Hur firar andra sin gudstjänst?

- ❖ Hur fungerar det i andra länder? I andra samfund?
- ❖ Vilka skillnader och likheter finns?
- ❖ Hur skulle du vilja berika gudstjänsten och vad skulle du vilja förändra?

Det är viktigt att förstå hur en församling och dess medlemmar upplever gudstjänstens andliga dimension, med beaktande av deras ursprung, samfund och traditioner. En del förändringar i en gudstjänstordning kanske bara är möjliga efter att en ekumenisk överenskommelse har slutits genom dialog mellan olika samfund. Men en del samfund har mer flexibla liturgier än andra och kan ta in inslag från andra traditioner. Det är viktigt att i gudstjänsten visa på tron på en enda kyrka, så som det står i den kristna trosbekännelsen. Ingen kyrka kan ensam vara Guds kyrka; tanken att det är tillsammans som vi är Guds kyrka är djupt rotad i det bibliska budskapet.

Användbara övningar:

- ❖ Babels torn – att tillbe och fira gudstjänst tillsammans (språkövning)
- ❖ Invandrare och infödda invånare: olika sätt att be och tro?
- ❖ Rollspel – "I bibelstudiegruppen"
- ❖ Rollspel – "Planering av en ekumenisk gudstjänst"

4. FÖRBÄTTRA SOCIALA RELATIONER MELLAN MEDLEMMAR

Att lära känna varandra handlar inte bara om att dela tron, utan handlar också om att lära känna hela människan. Det är viktigt att utforma kyrkolivet på ett sätt som ger alla möjlighet att dela sina erfarenheter och bidra med olika kunskaper och färdigheter. För att främja aktivt deltagande är det viktigt att börja med att förbättra de sociala relationerna. Nya personer behöver vara del av gemenskapen och de behöver känna att de är del av Guds hushåll när de är med i den lokala kyrkan.

Hur gör man?

- ❖ Sociala mötesplatser organiseras ofta på ett bra sätt av lokala kyrkor och församlingar, och de är en idealisk plats att **lyfta fram värdet av invandrades och nyinflyttades bidrag** och att förbättra inkluderandet av dem i församlingen.
- ❖ Om en gemensam måltid planeras kan de nya laga mat tillsammans med dem som vanligtvis gör detta: de kan laga några av deras traditionella rätter och lära ut detta till de andra och själva lära sig några rätter typiska för det lokala samhället.
- ❖ Organisera aktiviteter så att de kombinerar en av församlingens vanliga aktiviteter med en annan del där man lär känna några drag i

de nys kultur. Till exempel, vid ett bibelstudium har man också provsmakning av olika maträtter. Nykomna bör då vara aktivt involverade i och bidra till båda; genom att delta i bibelstudiet och genom att laga något och lära de andra medlemmarna. Sådana möten kan anordnas tillsammans med andra lokala och invandrarkyrkor. Det kan också vara i kombination med en debatt om något socialt eller teologiskt ämne, en filmvisning eller någon annan speciell händelse. Var och en av dessa aktiviteter bör dock delas upp i två delar så att det finns ordentligt utrymme för dem som kommit som invandrare att introducera viktiga delar av sitt kulturarv. Självklart är matlagning inte allt och sociala relationer ska aldrig begränsas till det – alltför ofta begränsas invandrades bidrag till en "etnisk/kulturell" sida av evenemanget (laga mat, sjunga, dansa).

- ❖ **Att begränsa invandrades bidrag till *folklore* är långt ifrån att påbörja en process av ömsesidig integration.** Människor som invandrat måste få bli en aktiv del av trosgemenskapen, de behöver ges plats för att uttrycka sin egen tro, seder och traditioner, men det kommer att vara viktigt att de är inblandade i alla kyrkans dimensioner och på alla nivåer. Det räcker inte med att kalla in dem till pingst (då bibelläsning på många språk kan kännas fint) eller till jul (då vi känner oss tvungna att hjälpa de nödlidande). Invandrare är inte här bara för att fylla tomma kyrkbänkar och att betala avgifter och skatter. Som för alla människor och troende så måste fokus läggas på social och mänsklig utveckling vilket bara kan göras i samarbete med alla medlemmar.

Att reflektera kring:

- ❖ Vilka sociala aktiviteter organiseras i min kyrka?
- ❖ Vad är målet med dessa aktiviteter och hur är de upplagda?
- ❖ Vad skulle du vilja förändra med dem och hur skulle du göra det?
- ❖ Finns det en ungdomsgrupp i din kyrka? Vad har den för aktiviteter och arbetsmetoder?
- ❖ Finns det en kvinnogrupp i din kyrka? Vad har den för aktiviteter och arbetsmetoder?
- ❖ Är det någon aktivitet som har förändrats i en mer interkulturell riktning de senaste åren?
- ❖ Hur arbetar man med interkulturella frågor i din kyrka?

Användbara övningar:

- ❖ En öppen kyrka är...
- ❖ Integration är...

- ❖ Utforma en poster om en öppen kyrka
- ❖ Utforma en poster om aktiviteter för att främja integration i din kyrka
- ❖ Metoder och aktiviteter för att främja integration och delaktighet och för att stärka ekumenisk dialog mellan traditionella och invandrarkyrkor

5. REFLEKTERA ÖVER KYRKOSTRUKTURER OCH ATTITYDER SOM PÅVERKAR DELAKTIGHETEN

Enligt erfarenheter i workshops så föreföll det som att människor med stark utstrålning som kan vara inspiratörer och eldsjälar för nytänkande i församlingen är grundläggande för invandras aktiva deltagande och för att få igång integrationsprocesser. Men ännu starkare betydelse verkar kyrkostrukturer ha för om man kommer bli delaktig och socialt inkluderad. Samma aspekter kan antingen bidra till eller motverka delaktighet, beroende på vilka ingångar individen ges. Några av grundstenarna som avgör kyrkomedlemmars delaktighet är:

- ❖ **Krav för att bli medlem:** för att kunna rösta på möten, delta i val och själv kandidera, såväl som att känna att man är en fullvärdig medkristen, så måste man i majoriteten av de europeiska kyrkorna vara officiellt registrerad som medlem. Till detta är kopplat ett antal krav som inte alltid är lätta att uppfylla, speciellt inte om man är invandrare.
- ❖ **Språk:** Frågan om språkfärdigheter diskuterades noggrant i workshops. Exempelvis så upplevde många som invandrat från Frankrikes, Englands och Nederländernas forna kolonier och bosatt sig i dessa länder många problem i integrationsprocessen, trots att de hade goda eller perfekta kunskaper i det lokala språket. Även om det inte fanns några tvivel på deras språkkunskaper så blev de ändå inte välkomnade i de traditionella kyrkorna, utan inbjöds att ansluta sig till invandrarkyrkor knutna till deras hemländer. Detta sätter ljuset på att frågan om kommunikation sträcker sig längre än till språkkunskaper. Även om det är allmänt erkänt att kunskap i lokalsamhällets språk är grundläggande för delaktighet, så har språkrav ibland använts för att utestänga invandrare. Baserat på erfarenheterna från MIRACLE-projektet vill vi därför tala för ett annat förhållningssätt vad gäller språkkunskaper, och söka sätt att uppvärdera användandet av flera språk.

Ett annat sätt att hantera språk exemplifieras i en invandrarkyrka i Nederländerna. Då de invandrades barn och barnbarn med tidens gång blev i majoritet så antogs det lokala språket som huvudspråk för gudstjänster och kyrkans aktiviteter. För att fortsätta välkomna nya invandrare från ursprungslandet valde man simultantolkning (med

dataprojektor och viskad tolkning) till detta språk. Detta är inte helt nytt, många invandrarkyrkor och också traditionella kyrkor firar gudstjänst på modersmålet (vilket för traditionella kyrkor i de flesta fall är det lokala språket), och använder sedan en dataprojektor och/eller viskad tolkning till språk som talas av deras medlemmar (engelska, franska, ryska, twi etc.) Men i det ovan nämnda fallet så var processen ett beslut av barn och barnbarnen till dem som invandrat att göra en sådan förändra, och det ställer frågan om den aktuella kyrkan fortfarande bör kallas "invandrarkyrka".

- ❖ **Gudstjänst:** Detta är ett känsligt ämne, hur gudstjänsten är utformad påverkar och speglar för många kristna hur de formulerar sin kristna tro. Vad man uppfattar som uttryck för helighet bestäms av kulturarv och antropologiska aspekter. Det är inte lätt att förändra eller introducera nya vinklingar. Men det är viktigt att notera att enoreflekterad planering och organisation av gudstjänsten; valet av sånger och musik och ibland omedvetna traditioner av placering och uppförande i gudstjänstlokalen, är saker som ofta kan utestänga nya personer. Att tänka igenom och omforma liturgins delar är inte det enda sättet att skapa integration inom kyrkor, men att förändra några delar i gudstjänsten kan binda samman olika sätt och traditioner för att uttrycka tro. Ett exempel: När invandrare började regelbundet besöka en lokal traditionell kyrka så uppstod ett behov av att reflektera över och diskutera gudstjänstens former. Församlingen bildade en kommitté för att se över gudstjänstordningen så att olika kulturer kunde gå hand i hand. Var tredje månad så förändrades, finjusterades och utvärderades gudstjänsten och efter två år engagerade gudstjänsten infödda invånare och invandrare i samma utsträckning. I inledningsskedet var det en del medlemmar som lämnade församlingen, men denna process och dess resultat ses som en av de bästa metoderna i Europa. Gudstjänsten varar i två timmar, den hålls på det lokala språket och det finns tolkning till ytterligare två språk genom broschyrer och en dataprojektor, infödda invånare har lärt sig sånger från invandrarnas tradition och vice versa. Invandrare är aktiva som diakoner, söndagsskollärare, konfirmandledare och medlemmar i kyrkorådet: invandrade och infödda sitter sida vid sida och arbetar tillsammans i utformandet en ny kyrka.
- ❖ **Uppgifter i kyrkans aktiviteter:** liksom för förbättrandet av sociala relationer mellan medlemmar, så är aktiviteter som organiseras av den lokala församlingen viktiga för att öka invandrades integration och delaktighet. Att ha en aktiv roll kan ses som att redan vara delaktig, men är också en faktor som främjar ökad medverkan. För att uppmuntra denna process är det nödvändigt att ta reda på talanger, förmågor och önskningar hos de nya för att föreslå dem lämpliga uppgifter. Att vara kyrkvärd, köra kyrktaxi, sjunga i eller leda

kyrkokören, läsa bibeltexter, leda söndagsskolan, delta i kvinno-, ungdoms- eller välkomstgruppen: alla dessa uppgifter är mycket viktiga för att känna sig accepterad och sedd i gemenskapen. Att ha en synlig funktion i en eller flera av kyrkans aktiviteter är ett tydligt tecken på gott samarbete. Att acceptera identiteten hos de nya är en grundläggande förutsättning för att bygga goda relationer mellan dem och gamla kyrkomedlemmar – vilka också måste accepteras med sin kultur och sina traditioner. Att erkänna äktheten i och värdet av det kulturella och religiösa arv som båda parter bär i sina identiteter är utgångspunkten för en dubbelriktad integrationsprocess. **Utan ömsesidig acceptans och erkännande är det svårt att förverkliga god integration och delaktighet.**

Reflektera över:

- ❖ Vilka huvudstrukturer finns i din kyrka?
- ❖ Vilka främjar delaktighet och vilka motverkar?
- ❖ Varför är det viktigt för kyrkan att alla deltar aktivt? Och för samhället?
- ❖ Vad är vinsterna av delaktighet i samhället?
- ❖ Har du kännedom om vilka beslut som fattas i din kyrka? Hur påverkar du dem?
- ❖ Hur följer du upp din kyrkas aktiviteter?
- ❖ Vad är din roll i beslutsprocessen och i aktiviteterna?

Användbara övningar:

- ❖ Aktivt deltagande är...
- ❖ Gör en poster om delaktighet
- ❖ Bedömning av delaktighet på nationell nivå
- ❖ Möjligheter och vinster av ett bredare samhällsdeltagande
- ❖ Inventering av invandrade och infödda invånares delaktighet
- ❖ Tre aspekter/strukturer som bidrar till respektive motverkar delaktighet i din kyrka
- ❖ Bedömning av invandrade och infödda invånares delaktighet i ditt land
- ❖ Nationella och lokala strukturer som påverkar invandrares delaktighet
- ❖ Metoder och aktiviteter som bidrar till integration och delaktighet samt bygger upp ekumenisk dialog mellan traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.

6. GÅ DIT "DE ANDRA" ÄR

En del församlingar, speciellt i små byar och på landsbygden har inga medlemmar som ursprungligen kom från något annat land. I dessa fall så känns kanske inte frågan om invandrades delaktighet som relevant. Å andra sidan så hade invandrarkyrkor ofta inga infödda bland sina medlemmar, utan fokuserade bara på en etnisk grupp och frågan om hur man öppnar upp för det lokala samhället är inte aktuell. I båda fallen finns ett ointresse för "de andra". Dock reste frågan om integration, och än mer hur invandrade och infödda kan vara kyrka tillsammans många frågor hos workshopsdeltagare som kom från sådana sammanhang. Att skapa en öppen kyrka som är till för Guds folk, som samlar trossyskon oberoende av var de kommer ifrån, sågs som en stor utmaning. I sådana situationer kan det vara bra att börja med att lära sig mer om olika sammanhang, till exempel genom att förbättra de ekumeniska relationerna med traditionella inhemska kyrkor och invandrarkyrkor i närheten, istället för att omedelbart börja arbeta med strategier för öppenhet och välkomnade.

Hur gör man?

- ❖ **Gör ett besök** i en traditionell inhemsk kyrka/invandrarkyrka i området och uppmuntra möten med församlingar från olika kulturer.
- ❖ Bygg upp ett **samarbete mellan kyrkor från olika kulturer** i frågor som ekumeniska bönemöten, gudstjänster, interkulturella bibelstudier, sång etc.
- ❖ **Utbilda präster och pastorer, predikanter, diakoner och kyrkomedlemmar** i interkulturella och interreligiösa frågor.
- ❖ Arbeta tillsammans med en **kulturtolk** och arrangera en utbildning i metoder för interkulturell konflikthantering att använda i kyrkan.
- ❖ **Följ och praktisera Bibelns ord om att välkomna främlingen.**
- ❖ Börja **reflektera teologiskt** kring migration
- ❖ **Sök kontakt med organisationer** som hjälper etniska minoriteter och invandrare. Erbjud själavård och andligt stöd.
- ❖ Stötta och starta initiativ mot rasism och socialt utanförskap.
- ❖ Fundera över om kyrkans aktiviteter verkligen bidrar till lokalsamhällets invånares delaktighet.

Reflektera kring:

Under en workshop i Italien hade deltagarna möjlighet att besöka ett litet samhälle där invandringstakten är hög och andelen invandrare i befolkningen är mycket stor. Idag består den huvudsakliga arbetskraftskällan av människor som invandrat och deras närvaro syns överallt. Den största lokala

protestantiska församlingen ligger på toppen av en kulle som dominerar området. Alla kyrkomedlemmar har ursprungligen konverterat eftersom området historiskt sett inte var protestantiskt. Trots att det finns många invandrare i staden med samma samfundstillhörighet så återfinns de inte i kyrkan på bergstoppen och kyrkomedlemmarna där vet inte mycket om de få invandrarkyrkornas existens.

- ❖ Förblir invandrare ofta "osynliga"? Varför?
- ❖ Är inhemska kristna villiga eller ovilliga att gå med i invandrarkyrkor? Varför?

Användbara övningar:

- ❖ Integration är...
- ❖ En öppen kyrka är...
- ❖ Möjligheter och vinster med ett bredare samhällsdeltagande
- ❖ Bedömning av invandrade och infödda invånares delaktighet i ditt land
- ❖ Min kyrka och det aktuella gensvaret till invandrare
- ❖ Metoder och aktiviteter som bidrar till integration och delaktighet samt bygger upp ekumenisk dialog mellan traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.

7. INLED EN DIALOG OM BRÄNNANDE FRÅGOR

Att engagera sig i dialog mellan traditionella och invandrarkyrkor innebär också att hantera en del känsliga frågor där man kanske inte enkelt kan nå samförstånd. Ur de workshops som hållits under MIRACLE-projektet var det några frågor som visade sig vara kritiska: när invandrares ättlingar tar över ledarskapet i invandrarkyrkor, helande, erkännande av ledare och ledarens funktion, könsroller och maktrelationer, homosexualitet. Dessa frågor upplevdes vara en källa till splittring mellan infödda och invandrade invånare och, mellan inhemska kyrkor och invandrarkyrkor. Det är viktigt att komma ihåg att samma frågor debatteras mellan och inom olika inhemska samfund, såväl som mellan och inom olika invandrarkyrkor, och skär igenom bådars sammanhang. Till exempel finns det invandrarkyrkor med kvinnliga pastorer och det finns traditionella kyrkor som anser att homosexualitet är en avvikelse, och vice versa. I många protestantiska kyrkor har frågor som jämlikhet mellan könen och kvinnors ämbete debatterats hårt det senaste århundradet, och endast nyligen sanktionerats av synoder eller kyrkliga råd. De skilda positioner som olika kyrkor intar utgör dock stora svårigheter i ekumeniska relationer och dialogen mellan olika samfund. Det är därför ingen överraskning att dessa frågor inte är ett lätt ämne heller i relationerna mellan inhemska kyrkor och invandrarkyrkor. Resultaten från intervjuerna och

de workshops som hållits antyder att invandrade kvinnor spelar en nyckelroll i inhemska kyrkor såväl som i ekumeniska relationer då de fungerar som en bro mellan invandrargrupper och lokala församlingar. De väljs ofta som tolkar när invandrare besöker kyrkan (både i invandrarkyrkor och traditionella kyrkor), ibland sittandes bredvid besökarna under hela gudstjänsten. Hur man ser på ledarskap och ledarens uppgifter är också en intressant fråga att reflektera kring: att vara ledare har en stark betydelse i vissa invandrarkyrkor - i MIRACLE-projektet märktes det speciellt i kyrkor med afrikanskt ursprung och i inhemska pingstkyrkor – medan ett mer delat ansvar verkar föredras i andra invandrarkyrkor (med asiatiskt och latinamerikanskt ursprung) och protestantiska kyrkor.

Hur gör man?

- ❖ Skapa **forum för samtal** om utvalda teman utan att hantera hela frågan: identifiera vissa praktiska frågor där till exempel synen på helande, könsrelationer eller rollen hos andra och tredje generationens invandrare inverkar.
- ❖ **Inbjud föreningar** för andra generationens invandrade, kvinnor eller homosexuella för att förstå de olika sidorna av dessa frågor.
- ❖ Arbeta tillsammans med kulturtolkar och konflikthanterare.
- ❖ Driv **interkulturella bibelstudier** kring dessa frågor.
- ❖ Delta vid evenemang och **stöd initiativ** i dessa frågor.
- ❖ Skapa kontakt med kyrkor som har arbetat med dessa frågor och tagit ställning.

Att reflektera kring:

- ❖ Är könsrollerna fördefinierade i kyrkans aktiviteter? Kan kvinnor tjäna som präster/pastorer?
- ❖ Hur ser könsbalansen ut i aktiviteterna? Och i de beslutsfattande strukturerna?
- ❖ Hur stor andel av prästerna/pastorerna är kvinnor, på lokal respektive nationell nivå?
- ❖ Vilka former för helande accepteras av din kyrka? Finns det andra som inte accepteras? Varför?
- ❖ Finns det några personer som är barn eller barnbarn till invandrare i din församling? Vilka förändringar och bidrag har dessa fört med sig till din församling?
- ❖ Finns det någon kvinno- eller ungdomsförening knuten till din kyrka?
- ❖ Debatteras eller finns där ett ställningstagande gällande kyrkans erkännande av homosexuella partnerskap/äktenskap?

- ❖ Vad är din erfarenhet? Har din kyrka välsignat homosexuellt partnerskap/äktenskap?
- ❖ Tar din kyrka emot homosexuella präster/pastorer?
- ❖ Vad är prästen/pastorns roll i din kyrka? Finns det en vald styrelse eller råd som leder församlingen?

Användbara övningar:

- ❖ Samhällsdebatt i en omtvistad fråga
- ❖ Invandrade och infödda invånare: olika sätt att be och tro?
- ❖ Tre aspekter/strukturer som bidrar till respektive motverkar delaktighet i din kyrka

8. HANTERA KONFLIKTER INOM KYRKAN

Några deltagare i en MIRACLE-workshop sa att för dem är kyrkan "som en familj, där du finner alla familjeaspekter såsom stöd, välkomnande, kottier och konflikter". Reflektion kring konflikter i kyrkan har förts i flera workshops: övningarnas fokus har dock varit att medvetandegöra om konflikter, snarare än att lära ut mönster att lösa dem. Under en workshop identifierade deltagarna två huvudområden för konflikt: planering av gudstjänsten respektive församlingsstyret, såsom finanser, administration, tillgång till beslutsfattande organ. Många konflikter rapporterades ännu inte lösta, andra hade lösts genom samarbete från båda sidor, ytterligare andra beskrevs som att de misslyckats i grunden då en part gått sin väg (ibland genom att fysiskt flytta från orten).

Hur gör man?

- ❖ Konflikter kan starta i det tysta med dolt motstånd, det är viktigt att **hantera dem på ett mycket tidigt stadium**, och att involvera alla relevanta aktörer som en del av lösningen.
- ❖ Lär av konfliktsituationer: konflikter är inte dåliga i sig själva, de kan vara en källa till ömsesidigt lärande och växt, det beror på hur de hanteras.
- ❖ Ibland är det bra eller till och med nödvändigt att ta in en **tredje, neutral part** för att hitta en lösning.
- ❖ Anse inte en konflikt som löst om en part lämnar scenen. **Alla inblandade parter måste vara del av lösningen** och om en går sin väg kan också de andra ha förlorat.

Reflektera över:

- ❖ Vilka sorters konflikter har du upplevt i din församling?

- ❖ Finns där någon konflikt just nu? Vilken sorts lösning förväntar du dig?
- ❖ Hur har konflikter lösts och hur löses de nu i församlingen?
- ❖ Vilken roll har du spelat i att leda konfliktlösning?
- ❖ Vilka krafter skulle du identifiera som viktiga för att skapa konflikt?
- ❖ Har någon etnisk faktor framkallat konflikt i din kyrka?
- ❖ Har du fått hjälp med lösningen av en konflikthanterare eller kulturtolk?

Användbara övningar:

- ❖ Samhällsdebatt i en omtvistad fråga
- ❖ Att hantera konfliktsituationer i kyrkan
- ❖ Rollspel: "Planering av en ekumenisk gudstjänst"
- ❖ Tre aspekter/strukturer som bidrar till respektive motverkar delaktighet i din kyrka
- ❖ "Make MIRACLE happen" – låt oss bli ett!

9. SKAPA OCH FÖRBÄTTRA RELATIONER MED FÖRENINGAR, INVANDRARKYRKOR OCH TRADITIONELLA KYRKOR FÖR UTBYTE AV GODA ERFARENHETER

Att arbeta i ett nätverk av kyrkor i lokala, nationella, regionala eller till och med europeiska sammanhang kan vara mycket krävande men är också livsnödvändigt och grundläggande för en kyrka som arbetar med frågor om integration och delaktighet. En av MIRACLE-projektets styrkor har varit just skapandet av ett nätverk av kyrkor och kyrkorelaterade organisationer för samarbete, utbyte av erfarenheter och idéer, utbyte av välfungerande metoder samt främjandet av nya initiativ kring integration och delaktighetsprocesser i kyrkor i Europa. Genom CCME:s koordination erbjöds kontinuerligt, regelbundet och strukturerat samarbete samt nätverkande med ett givande utbyte.

Skapandet av ett sådant nätverk har dock endast varit möjligt då det redan fanns lokala och nationella nätverk, sedan flera år tillbaka. Ibland var deras fokus att hjälpa invandrare med juridisk rådgivning, bostäder, språkkurser och arbetsträning, men självklart har även möten och samtal med invandrargrupper och invandrankyrkor skett också före projektet. För att utveckla och uppmuntra integrationsprocesserna och bidra till ökad delaktighet, så kan nätverkens fokus ligga inte bara på materiella behov utan även på invandrarnas andliga liv. Integration är också en fråga om att dela ansvar, och för att göra det är ett effektivt samarbete med uppdelning av uppgifter en nyckelfaktor.

Hur gör man?

- ❖ Många kyrkor har skapat ett nätverk med invandrarföreningar och arbetar med migranter, flyktingar, offer för trafficking, asylsökande, andra kyrkor, moskéer och synagogor, men också lokala institutioner och myndigheter såsom polis, politiska partier, fackföreningar och skolor. **Att införa ett synsätt som ser på invandrade inte bara som hjälpbehövande, utan som medkristna som vill uttrycka sin tro i gemenskap med andra** kan vara riktlinjen. En lokal församling i Österrike arbetar med invandrare tillsammans med poliskåren i ett projekt mot rasism och diskriminering; en gång om året deltar polismännen i gudstjänsten tillsammans med de afrikanska invandrarna. En lokal församling i Italien står i kontakt med polisens huvudkvarter för att informera protestantiska migranter var i staden det finns en plats att fira gudstjänst.
- ❖ Stärka relationerna mellan invandrarkyrkor och traditionella kyrkor, genom att **samarbeta och lära genom att göra tillsammans ("learning by doing")**.
- ❖ Utveckla kontakter med invandrarföreningar genom kyrkoaktiviteter, erbjud själavård och andligt stöd.
- ❖ **Organisera gemensamma aktiviteter och evenemang** med ideella organisationer och andra kyrkor, där man diskuterar integration och rollen som kyrkor, interreligiös dialog och ekumenisk dialog spelar.

Att reflektera kring:

- ❖ Vilka sorters nätverk är din lokala församling del av?
- ❖ Med vilka ideella organisationer och församlingar har din lokala församling mest samarbete?
- ❖ Från vilka enheter får din lokala församling stöd, och vilka enheter får stöd av din församling?
- ❖ Hur upprätthåller din lokala församling sina nätverksrelationer, och vilka kommunikationsstrategier antar man för att stärka dem?
- ❖ Hur många invandrarföreningar finns i din lokalförsamlings nätverk?
- ❖ Hur många föreningar som arbetar med invandrare finns i din lokalförsamlings nätverk?

Användbara övningar:

- ❖ Metoder och aktiviteter för att främja integration och delaktighet samt stärka ekumeniska samtal mellan traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.

- ❖ Utforma en utbildning för kyrkliga tjänstemän och församlingsledare.
- ❖ Samhällsdebatt i en omtvistad fråga
- ❖ Rollspel – "Planering av en ekumenisk gudstjänst"
- ❖ Rollspel – "Evenemangsplanering"

10. SAMLA IN FAKTA OM INVANDRARES DELAKTIGHET

Information om invandrares närvaro och delaktighet i invandrarkyrkor och traditionella kyrkor är svår att finna. I Storbritannien, Frankrike, Schweiz, Italien, Irland och i några tyska delstater så har kyrkor genomfört en undersökning av invandrarkyrkor på lokal eller nationell nivå. I Nederländerna har, tack vare förbundet *Samen Kerk in Nederland* (SKIN), mer än sextio invandrarkyrkor skapat ett nätverk av kyrkor från olika länder och kontinenter¹³. Publikationen "*Mapping Migration*"¹⁴ från CCME sökte kartlägga information och fakta om närvaron av kristna invandrare och invandrarkyrkor i europeiska länder. Dock berodde informationen på vad man fick reda på från nationella och lokala kyrkor, vilka endast nyligen har börjat kartlägga fenomenet med invandrarkyrkor och invandrare som är aktiva i traditionella kyrkor. Jämförbara och tillförlitliga data finns ännu inte att tillgå.

Denna kunskapsbrist gör att såväl delaktighets- och integrationsprocesser som ekumeniska samtal och samarbete riskerar att inte kunna planeras på ett bra sätt. Att hantera frågan om att "Förenas i mångfalden" utan tillräckligt och precist underlag kan få kyrkor att agera utifrån oklara eller förutfattade meningar. Som en konsekvens kan en del initiativ bli missriktade och inte matcha förväntningar och konkreta behov. Vidare, när man vill bekämpa fördomar och skapa ömsesidigt lärande och utbyte, så är tydlig och pålitlig information ett av de första stegen för att övertyga.

Hur gör man?

- ❖ Samla in data och undersökningar om invandrarkyrkors förekomst och **invandrares närvaro** i inhemska kyrkor på lokal nivå.
- ❖ Invandrarkyrkor som är organiserade i breda nätverk kan genomföra en **undersökning av nationaliteter och kyrkonärvaro** bland sina medlemmar, och göra informationen tillgänglig för andra kyrkor, både traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.
- ❖ **Sök nationella medel** för att inleda en samordnad och bred undersökning.

¹³ Likande organisationer fanns sedan tidigare (*CEAF, African Christian Council, Korean Churches in Germany*), men med en annan struktur och ett annat uppdrag.

¹⁴ D. Jackson, A. Passarelli (2008) "*Mapping Migration. Mapping Churches' responses. Europe study*", CCME, Brussels. Fritt nedladdningsbar på <http://www.ccme.be/downloads/publications/>

- ❖ Organiserar datainsamlingen med strukturerade verktyg för att **lägga upp en databas**; sammanfattande resultat och analys bör göras tillgängliga för andra aktörer i kyrkans nätverk.
- ❖ Organiserar evenemang och **fokusgrupper** med syftet att samtala om frågan "Förenas i mångfalden" och att samla information och statistik i ämnet.
- ❖ Informationen som samlas in bör fokusera på **en eller två huvuddimensioner** av fenomenet att "Förenas i mångfalden", för att undvika allt för många variabler påverkar och stör insamlade data.
- ❖ Så snart insamlingen har gjorts, **lyft fram och sprid informationen** genom webbsidor, nätverk och evenemang, men också i din egen kyrka.
- ❖ Visualisera och dokumentera närvaron av många nationaliteter i din kyrka genom bilder: visa dem vid kyrkans entré, publicera dem i kyrkliga tidningar och magasin, använd dem som material för utställningar om att "Förenas i mångfalden".

Att reflektera kring:

- ❖ Hur många invandrarkyrkor och traditionella kyrkor finns det i din stad?
- ❖ Hur ser relationerna och kontakterna mellan dem och din församling ut?
- ❖ Har du någon gång genomfört en statistisk undersökning? Skulle den kunna överföras till frågan om invandrarkyrkor?
- ❖ Hur mycket vet du om invandrarkyrkor och traditionella kyrkor?
- ❖ Vilken information saknas och vad skulle du vara intresserad av att veta mer om?

Användbara övningar

- ❖ Bedömning av invandrade och infödda invånares delaktighet i ditt land
- ❖ Min kyrka och det aktuella gensvaret till migranter
- ❖ Metoder och aktiviteter för att främja integration och delaktighet samt stärka ekumeniska samtal mellan traditionella kyrkor och invandrarkyrkor.

SUGGESTED READINGS AND MATERIALS

Andriamiantso, X., Coyault, B., Mampembe, R.A, Musasangohe, Y., Scherrer, E., Schluchter, A. *On the road. A journey through the Bible for migrants*, French Bible Society, Villiers-le-Bel, 2008

Cyrus, N. et al, *WinAct, Winning Immigrants as Active Members*, Information, Background and Training Material, University of Oldenburg, 2008, <http://www.politischebildung.uni-oldenburg.de/30344.html>

European Commission, *Handbook on Integration for policy-makers and practitioners*, Third Edition, April 2010

Jaggi, S., Schar, B.H.R., *Le peuple de Dieu est de toutes les couleurs – Les Eglises de migrants, défi et chance pour les Eglises réformées Berne-Jura-Soleure*, Service Migration des Eglises réformées Berne- Jura- Soleure, Berne, 2009

Lüken-Klaßen, D., Heckmann, F. *Intercultural Policies in European Cities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Dublin) and Council of Europe (Strasbourg), 2010

Peschke, D., *The role of religion for the integration of migrants and institutional responses in Europe: some reflections*, in: The Ecumenical Review, WCC, December 2009

Röthlisberger, S., Wuthrich M.D., *Les nouvelles églises de migrants en Suisse*, Fédération des églises protestantes de Suisse, Berne, 2009

Schär, B.H.R., *Essere Chiesa Ensemble, Uniting in Diversity, Être Eglise ensemble, Zusammen Kirche sein*, CCME, Churches' Commission for Migrants in Europe, 2005, http://www.ccme.be/fileadmin/filer/ccme/20_Areas_of_Work/15_Uniting_in_Diversity/2005-05-04_CCME_Rep_-_Uniting_in_diversity_Ciampino_Conference__EN_FR_DE_.pdf

Triandafyllidou, Anna and Ruby Gropas (ed.) *European Immigration. A Sourcebook*. Aldershot, Ashgate 2007

Vogel, Dita (ed.) *Building Europe With New Citizens? An Inquiry into the Civic Participation of Naturalised Citizens and Foreign Residents in 25 Countries*. POLITIS. State-of-Art. (EU Research on Social Sciences and Humanities EUR 21724) Brussels 2006: European Commission, http://www.politis-europe.uni-oldenburg.de/download/2006_VogelEd_BuildingEurope_State_of_Art.pdf

Vogel, Dita (ed.) *Highly active Immigrants. A resource for European Civil Societies*. Frankfurt: Peter Lang 2008

Vogel, Dita, *Stories and Reflections of Immigrant Activists in Europe*, 2009

Wood, P., *Intercultural cities. Towards a model for intercultural integration*, Council of Europe, Strasbourg, 2009

Together or Apart? Report from the Nordic consultation on migration and changing the ecumenical landscape, Issued by the Nordic Ecumenical Working Group on Migration in cooperation with Ecumenism in the Nordic, Oslo 2008,
http://www.skr.org/download/18.589e65371f5b1710b80009789/Together+or+apart+FINAL+REPORT_redigert.pdf

Simon Fischer, Dekha Ibrahim Abdi, Jawed Ludin, Richard Smith, Steve Williams, Sue Williams *Working with Conflict. Skills and Strategies for Action*. Zed Book, UK 2000

Ulla Puro, Janne Matikainen. *Dialogi. Yhdessä ajattelemisen taito. Työväen Sivistysliitto ry.* Ylöjärvi, 2000

Mai Salmenkangas, Muutu. *Puutu. Oppilaitoksen yhdenvertaisuusopas*. SEIS-hanke, EU. Helsinki, 2005

Larry A. Samovar, Richard E. Porter. *Intercultural Communication. A Reader*. 7th edition. ITP. USA 1994

Abdulkadir Sheikh Mao, Keinot hallussa. *Viranomaisten ratkaisemia kulttuuriristiriitoja. Kansainvälinen kulttuurikeskus Caisa ja Avoin oppimiskeskus -projekti*. Helsinki 2003

International Mediation Resources <http://www.mediationworld.net/>

Non-Fighting Generation training material

<http://www.nfg.fi/modules/system/stdreq.aspx?P=102&VID=default&SID=821162478488256&S=0&C=27964>

The Nordic Conference in Mediation and Conflict management, May 26th to 28th 2006.
Irja Pietilä *Cross-cultural Mediation and Peace Mediation* by, University of Tampere.

Elina Ekholm, *Konflikti - tuhoisa tai rakentava. Johdattelua päivän teemaan*. Alustus, Vaasa 9.12.2008

Elina Ekholm, *Sovittelu, neuvottelu ja osallistaminen yhteisöllisellä ja yksilöllisellä tasolla*. Alustus, Vaasa 9.12.2008

Jens Gellin, *Rikos - ja riita-asioiden sovittelu. Tavoitteet ja hyödyt*. Alustus 2007

Churches' Commission for Migrants in Europe

INTI-CA 2007

The MIRACLE project is co-financed by the Integration Fund -Centralised Actions 2007 of the European Commission (DG JLS) and the Evangelical Church in Germany (EKD).

The views expressed and information provided by the project and the partners involved do not necessarily reflect the point of view of the European Commission and do in no way fall under the responsibility of the European Commission.

